

dc_15_10

PÁSZKA IMRE_6_Tézis

AKADÉMIAI DOKTORI DISSZERTÁCIÓ TÉZISEI

Pászka Imre

Narratív történetformák a megértő szociológia nézőpontjából

(Szeged, 2009, Szegedi Egyetem Kiadó.)

Szeged, 2010.

I.

A kutatás előzményei, céljai, módszerei**a.) A kutatás előzményei**

Az értekezés tudásszociológiai beállítódása nem előzmény nélküli, korábban néhány tanulmányban és egy monográfiában próbáltuk hasznosítani a diszciplína klasszikus vonulatának elméleti és módszertani orientációit egy konkrét esetre (román hivatáselit) vonatkoztatva. További ösztönzést ez irányú kutatásainknak a szociológia szakos hallgatóinkkal végzett terepmunka (2002-2005) adott, amelynek során élettörténeteket gyűjtöttünk: érdeklődésünk előterében a kistérségi („Homokhátság”) lokális elitek folytonosságának-megszakítottóságának kérdése, illetve a leképződés jelensége állt.

A szakirodalom olvasása, a hallgatókkal szemináriumokon, terepen folytatott beszélgetéseink, az adatfelvételeink elsődleges áttekintése alkalmával rá kellett jönnünk,

- elméleti és módszertani ismereteink hiányosak, nincsenek összhangban tereptapasztalatainkkal,
- a strukturált interjú eszközt használó adatgyűjtés nem adekvát, mivel a megkérdezettek élettörténetük egészébe ágyazva fogalmazzák meg válaszaikat,
- a szakirodalomból ismert kutatások az egy személlyel készített élettörténetek elemzésére összpontosítanak,
- érdeklődésük középpontjában az adatbázis előállításának, generálásának különböző technikái állnak,
- a különböző interpretációs javaslatok és eljárások speciális témákra kidolgozottak,
- az önéletírás kiesik a szociológia érdeklődési köréből, így az élettörténet és az önéletírás együttes vizsgálata is,
- az *élettörténet-halmazok megértésközpontú* megközelítése iránt a hazai és a nemzetközi kutatásokban alig mutatkozik érdeklődés,
- a különböző szaktudományok érdeklődése ellenére az élettörténet-kutatásokban az eredmények összegzése jó részt az adott szaktudomány kereti között történik,
- az *ismeretek interdiszciplináris számbavétele a szociológiai nézőpontból hiányos*,
- a publikált feldolgozásokban, elemzésekben használt fogalmak átfedik egymást, elméleti kereteik túl bonyolultak, egymást kizáróak,
- eljárásaik – identitás és legitimitásküzdelmek miatt - radikálisan szemben állnak egymással, valamint mindazzal, ami kvantitatív, illetve azzal is, amely *kvantitatív és kvalitatív megközelítések együtt járását javasolja*.

Mindez arra ösztönzött, hogy próbáljam meg összegyűjteni a különböző, e tárgyban érdekelt rokontudományok ismereteit és eljárásait. Így állhatott elő az a helyzet, hogy a terepkutatás tulajdonképpen témáját képező lokális elitek élettörténeti adatbázisának feldolgozása és megírása előtt összegyűjtsem a jelen értekezés témáját képező anyagot. A fordított sorrend lehetővé tette, hogy ha részlegesen is, az értekezésben foglalt ismereteket próbáljam meg alkalmazni a terepkutatás adatbázisának feldolgozása során (lásd: Pászka Imre, *Elit, elitek a lokális kistérségi társadalomban*. Szeged. 2010. Szegedi Egyetem Kiadó. 328. p.)

b.) A kutatás céljai

A jelzett észrevételeink, tapasztalataink nyomán alapvető törekvésünk volt tárgyunkra vonatkozó szociológiai és a rokntudományok – filozófia, szociálpszichológia, antropológia, történelem- és irodalomelmélet, - nyújtotta ismeretek számbavétele.

Ezen ismeretek birtokában a „régi és új életrajzi módszer” megnevezést helyettesítő, a kutatott tárgy interdiszciplináris jellegét inkább láthatóvá tévő *narratív történetformák* terminus bevezetését tűztük ki célul, ami egy sor fogalmi (szemantikai) tisztázást, pontosítást igényelt, mint például a narratíva, történet, történelem, élettörténet, önéletírás, életrajz közötti különbségek és azonosságok megvonását, valamint az interakciós és relacionális modellek, a kontextualizálás, a reprezentáció, a léptékek, az önreferencia és a környezet differencia kérdéseinek megvizsgálását.

A fogalmi pontosításokkal arra törekedtünk, hogy az „életrajzi módszerekből” adódó, illetve azt nyomasztó komplexitás okozta bonyodalmakat egyszerűsítsük, ami lehetővé tette a régi és az új életrajzi kutatások érintkezési felületeinek megvonását, ismeret – és tudáskészleteik integrálását a narratív történetformákba.

Egyszerűsítő eljárásaink egyértelművé próbálták tenni: noha a narratív történetformák fogalma tág, az összes visszaemlékezés típusú dokumentumok (krónika, memoir, napló stb.), és köznapi beszélgetések (esemény beszámolók, történetek stb.) bevonhatók fogalmába, a dolgozat *az írásban rögzített narratív történetformák két jól körülhatárolható társas tudásterületét, vagyis az élettörténet és az önéletírás halmazokat tekinti tárgyának, megértésének folyamatait pedig témájának*, az utóbbira vonatkozó különböző kutatási területek ismereteit állítja párhuzamba, azonosságuk és különbségeik tisztázása végett.

Törekvéseink előterében ugyanakkor egy új tárgy, az *önéletírás* integrálása állt, ugyanis az önéletírás teljességgel mellőzött kutatási terület a szociológiában, holott a kettő, élettörténet és az önéletírás, különbségeik ellenére, szerkezetileg azonos, így közös megértési keretbe vonható az élettörténettel.

Az előtérbe állított, szűken vett kutatási területet, amelyre érdeklődésünk irányult nem jelentette a „régi és az új életrajzi módszerek” tagadását, csupán annyit jelent, hogy a narratív történetformák tárgyköréből kiemelt témánk elméleti-műveleti kereteit hangsúlyozottan a gyakorlati filozófiaként számon tartott, filozófiai hermeneutika előfeltevéseiből bontottuk ki, mivel a megértés folyamatainak alkalmazása a szociológiában s a vele rokon úgynevezett szövegtudományokban ez a beállítódás volt célszerű egységesítő-egyszerűsítő törekvéseinkben.

A hermeneutika túllépve a filozófiai elmélet keretein, olyan szemléletmódként és beállítódásként definiálható, amely az egyének, szövegek közötti dialogikus viszonyán alapul, ezért a dolgozat felépítésében is célként fogalmazódott meg a weberi megértő, schützi fenomenológiai szociológia alapját is képező megértés hermeneutikai elméleteinek vázlatos áttekintése Schleiermachertől Ricoeurig.

A hermeneutikai belátások ugyanakkor konkrét célok kijelölését tették lehetővé: a narratív tudás sajátosságainak megvonását, az előbeszéd s az írás, az írás-olvasás, a szóbeli és írásbeli szöveg reprezentációja közötti, illetve a valóság és a tapasztalat, az élmény, a fikció nyelvi artikulációja viszonyának felvázolását, a nyelvészeti és interpretatív fordulatok, az érendszer, a narratív történetelmélet-és pszichológia eredményeinek beépítését.

Mindez lehetővé tette, hogy egy sor kiterjesztéssel próbálkoztunk, mint például beágyazottság, a hagyomány, a hatástudat, az időbeliség-emlékezet, a kontextusok, a narratív és tudományos jelentés-és tudáskonstruálás párhuzamba állítása.

Ez irányú kísérletezéseink során számbavettük az austini beszéd-cselekvés elmélet tanulságait, és arra törekedtünk, hogy tárgyunk sajátos cselekvésformájaként határozzuk meg. Ugyanis a narratív történetformákban nem pusztán beszédaktusokkal van dolgunk, hanem olyan intencionális beszéd-cselekvésekkel, amelyek egyaránt lehetnek a tények szóbeli, illetve írásban felépített intencionális beszéd-cselekvésformák.

Az értekezésben nem volt célunk a különböző adatelőállítási, adatgenerálási eljárások ismertetése, ugyanis ezeket nem tekintjük módszernek, csupán technikáknak. Ezzel függ össze az a törekvésünk, amely az interjúhelyzet „én-te” dialogikus viszonyát nem tárgyi interakcióként mutattuk be, hanem olyan dialógikus viszonyként, amelynek középpontjában az „én” (az alany) áll, s ebben a relációban a kutató van a „te” (a másik) pozíciójában.

Ugyanakkor hangsúlyozni akartuk, hogy nem minden interjú narratíva, csak az élettörténeti nyíltságú, strukturálatlan interjú, amelyben a közölt tartalom, az önreferencia már az elbeszélő által is szociokulturálisan is beágyazott, illetve kontextualizált.

A dolgozat témájának, tárgyának *határátlépő, dialogikus, integratív* felismeréséből adódott, hogy kerültük napjaink kvalitatív kutatóira jellemző, különböző, egymásnak ellentmondó paradigmákba való belebonyolódást, az agresszív, a kizárásra való törekvést más, főleg a természettudományos empirizmust követő, kvantitatív eljárásokkal szemben.

Összegzőbb értelemben, az alapvető célunk, lehetőségeinkhez mérten, az élettörténet-halmazok megértését tartalmazó régi és új ismeretek egybegyűjtése volt, amivel elsősorban hallgatóink számára jelezni kívántuk, hogy a szociológiai megértés különböző szaktudományos ismeret-tudáseggyüttes bevonását igényli, hogy napjaink narratív, - fenomenológiai tudása a tudományos tudás hatása alatt formálódik, s hogy a kvantitatív és kvalitatív területek elhatárolás nem szerencsés, felszabdalja- a számok és a szavak mentén - a valóságtapasztalás mezejét, a számok és szavak csupán tapasztalataink kinyilvánításának, számbavételének és közlésének eszközei. Tehát, ezzel arra is próbáltunk utalni, hogy nem attól tudományos egy megközelítési mód, hogy számokban vagy szavakba fejezi ki eredményeit, hanem attól, hogy egy ismeret-tudáshalmazt addig vizsgál, amíg tudományos kérdéssé nem válik.

A kutatás folyamatában különböző, témánkhoz szorosabban vagy lazábban kapcsolódó ismeretek birtokába jutottunk, amelyeket a dolgozat főszövegéhez csatolt mellékletekben helyeztünk el. Célunk ezzel az volt, hogy jelezzük, milyen további lehetőségek, illetve integrálható perspektívák nyílhatnak a narratív történetformák ismeret- és tudáskészletének megértés folyamataiban, ha a kutató szerencsésebb helyzetben van, ha felkészültebb, ha érdeklődése szerteágzóbb és elmélyültebb.

c.) A kutatás módszerei

Az értekezés előterében a megértés kérdése állt, amelyet a témát érintő szociológiai és rokon tudományok tudáskészlete releváns szempontjainak bevonásával a felmerülő problémák megoldására próbáltunk alkalmazni.

A kutatás módszerei, tehát elsődlegesen, fogalmi-elméleti belátások mentén formálódtak. Az irányadó hermeneutikai fenomenológia (Weber, Simmel, Schütze, Gadamer, Ricoeur) mellett a chicagói iskola, az „új” életrajzi módszer eljárásaiból, valamint Habermas, Bourdieu, Luhmann megértéseméleteiből adódó alkalmazási lehetőségeket is figyelembe vettük.

A jelzett elméleti keretek közös vonása, hogy cselekvés-és tudásformák megértését módszertani összefüggéseiben is vizsgálták. Viszont nem képezte az érdeklődésük tárgyát az élettörténet és az önéletírás együttes megértése azonosságai és különbségeik mentén.

A narratív történetformák perspektívájából a megértés nehézségei általánosabb értelemben abból adódnak, hogy bennük beszédcselekvés szövegekben, dokumentumokban tárgyiasított, tartalmilag (életterv, helyzetmeghatározás, fizikai tér, idő, státus és szerep, tapasztalatok, élmények, események, célok, indítékok-motivációk, szándékok, ideológiák stb.) már a beszédcselekvő által értelmezett, tehát a megfigyelőnek a megfigyelt értelemfelteli konstrukcióival van dolga.

Konkrétabb értelemben pedig a narratív történetformák szűken vett tárgyát nem a szokásos egy személy élet-történetének vizsgálatában jelöltük ki, - noha bármely eljárás számára az a kiindulópont, - hanem *élettörténetek, önéletírások halmazában*.

Módszertanilag mindez kettős, egymást keresztező – a szociális konstruktivista paradigmába illeszkedő - belátást feltételezett, amelyet itt a tézisekben elkülönítve mutatunk be:

a.) Az első esetben, vagyis az értekezés témájának felépítését illetően, eljárásainkat kiterjesztő-integráló szándék irányította, ezzel függ össze a hangsúlyosan fogalmi (szemantikai), genetikus, szinkronikus, összehasonlító, határátlépő, dialogikus, integratív beállítódás. Ez azt jelentette, hogy a megértés megértése, amely problémaként merült fel számunkra, a témánkat érintő alkalmazást, megoldást segítő induktív és deduktív interpretációs, értelmezési eljárások bevezetését igényelte, ezek releváns szempontjai mentén alakítottuk ki egységesítő, s részben egyszerűsítő konstrukciós sémáinkat.

A dolgozat tengelyének „kerékagyát” képező hermeneutikai fenomenológia témánkra alkalmazott belátásait – amelyből kibontjuk a nyelvi megismerésmódokat, a dialogicitást, a fordítást, az alkalmazást, a tapasztalást, a közvetítést-átadást, a dokumentumra irányultságot, az interszubjektivitást stb., – nem tekintettük szigorú értelemben vett módszernek. Hanem olyan ismétlődő kiterjesztő határátlépések sorozatának, ahol a narrativitás formai, strukturális, szerkezeti felépítése és a tartalmi mezőben képződő jelentések, tudások megértésére irányuló szociológiai és azon kívüli paradigmák egymást kiegészítik és egy közös hermeneutikai fenomenológia ív alá vonhatóak.

Mindez lehetővé tette a bevezetett narratív történetformák fogalom mentén tematikus blokkok kialakítását, amelyek között a rész-egész relációk értelmezését, genetikus és szinkronikus eljárásokkal próbáljuk megvalósítani. Mivel a megértés probléma előtérbe állításával, nem volt megkerülhető diszciplinárisan *egy relatíve új terület felépítésével való kísérletezés*, így folyamatosan tudománytörténeti összefüggéseket sem kerülehtünk meg.

A határátlépések, mint például az emlékezet, az időperspektívák, a léptékek, az én-rendszerek, a reprezentáció stb., kutatások eredményeinek integrálása interdiszciplináris beállítódást vont maga után, ami nem jelentette valamiféle konkurens tudásszociológiai diszciplína (Berger - Luckmann) bevezetését, csupán annyit jelent, hogy a szociológia egy régi kutatási tárgyát aktualizáltuk, illetve bevezettük és *új tárgyként hozzá kapcsoltuk az önéletírást*, és mindkettő *megértésébe* próbáltuk integrálni - ha részlegesen is - a kortárs társadalomtudományok témánk számára hasznosítható eljárásait.

A dolgozat felépítése során is, a különböző beállítódású nézőpontok ismerteinek integrálására irányuló törekvésünkben a megértő szociológia módszertani posztulátumait – a relevancia (vizsgált probléma), adekvátság (értelemmegértés), logikai konzisztencia (logika törvényei), összhang (paradigmák és tapasztalatok) – igyekeztünk érvényesíteni.

b.) A második eset tehát nem a dolgozat felépítésére vonatkozik, hanem a narratív történetformák szűken vett témájának megértésére, amelyet a kutatás folyamán végzett értelmezési kísérletezéseink formáltak.

Módszertanilag kiinduló feltétele a narratív történetformák megértésének az önreferencia kezelésének megértése, viszont az önreferencia megértésében nem elégséges a „belső tükör” (szimbolikus interakcionizmus), az én önmagával folytatott beszélgetés képze, az ego és az alter ego között különbségtétel (Kant moralitás-legalitás).

Vagyis a megértés problémáját nem lehet az önmagunk által meghatározott cselekvésre korlátozni, az önreferenciát az önmeghatározásra redukálni, ezért az önreferenciáról alkotott elgondolásokba be kell vonni a *csak* interaktív kapcsolatokat hangsúlyozó sémákba a relacionális, dialogikus viszonyrendszereket is. Az interaktív viszony esetünkben a megfigyelt és megfigyelő viszonya, általánosabb értelemben a jelen lehetősége. A relacionális aspektus az önreferenciához rendelt környezetből adódik, úgy mint önreferencia/környezet különbségtételének egységéből adódó viszony, amelyben benne van a múlt és a lehetséges jövő, amellyel már nem vagy még nem tudok interaktív viszonyba lépni, számomra a környezet (elődeim, státusok, tudáskészlet, intézmények, ideológiák, gondolatok, értékek stb.) A narratív történetformák megértésének folyamatában tehát a kiindulópontot, az önreferenciát vonatkozásba hozzuk a környezettel, a kontextussal, illetve a (mikro, -mezo, - makro) kontextusokkal. Más szóval a megfigyelt tárgy tartalmát, az önreferenciát nem lehet elválasztani szociológiai és történelmi összefüggéseitől, a múltat és a jövőt érintő gondolatoktól, képzetektől. Ebben az értelemben az önreferencia és környezet nem annyira interaktív, mint relációs viszonyban áll egymással. Ugyanis magának az elbeszélő tapasztalatának térben és időben társadalmi és történelmi lehetőség feltételei vannak, tehát az előtte/utána, itt/ott, majd/egykor helyzetek nem interaktívak, hanem inkább dialogikusak, illetve relációsak.

Az egyének és csoportjaik nemcsak itt/most helyzetben lévőkkal szembeni különbségtételekkel individualizálják magukat, hanem előtte/utána, ott/akkor, majd/egykor helyzetekben lévőkkal szemben is, akiknek cselekvései, viselkedései, gondolatai, képzetei stb., éppen úgy történelmileg-társadalmilag létrejött intézményekbe ágyazott, mint a sajátja. A hozzájuk való viszony a különbségtételek reflexivitásában (gondolatok, képzetek) dialogikus, relacionális.

A megértés a megfigyelés egy fajtája, adott esetben leírás is, amely az élettörténeti egység, mint folyamatstruktúra része-egésze, az egész és környezete különbségtételek egységének párhuzamba állításával valósul meg. Egy élet-történetét az elbeszélő oldaláról megélt-élete és környezete közötti különbségtétel orientálja, erre az elsődleges különbségtételre rávetődik a megfigyelő különbségtétele, amely az elbeszélő különbségtételét saját elméleti-módszertani vonatkozáskörébe vonja, s ebből kiindulva érti meg, vagy pedig érti félre (strukturális megértésdeficit). A megértésben döntő a mindenkori élet-történeti elbeszélő önreferenciája egészének és környezete különbségtételeinek állandó szem előtt tartása.

Az élettörténeti esemény megfigyelése, tehát előtte/utána különbségtétel sémájára tart igényt, ezzel a kontinuitás/diszkontinuitás megragadására nyílik lehetőség, az összefüggést a különbségtétel adja. Megértés csak akkor lehet beszélni az élettörténeti események tekintetében, ha a különbségtételt az életesemény önreferenciájára vonatkoztatjuk, vagyis az életeseményt olyasvalamiként értjük, mint ami az előtte/utána különbözőségéből nyeri egységét és ily módon saját identitását valami/valaki másra való vonatkoztatás révén hozza létre. Előtte/utána különbségtétel ellenőrzi a relevanciát, ami lehetővé teszi a szelekciót, mint koncentrációt, mi által az emberi viselkedés beszédcselekvésként fogható fel, beszédcselekvéssé deformálódik.

Következésképpen az értekezésben *implicit módon* számoltunk egy *relációs kontextualizáló szociológiai modell* lehetőségével, ha a kompetenciák filogenetikus (milyen körülmények között alakult ki) és ontogenetikus (termelődik újra az idők folyamán) keretfeltételeiből indulunk ki, és a keretfeltételeket az elbeszélői önreferenciák (tartalmak) különbségtétele relációjában próbáljuk megérteni. A *modell módszertani posztulátuma: a narratív történetformák kontextualizálása, amelyeknek közös vonása, hogy egyetemes érvényre tartanak számot.*

A kontextualizálás számol azzal, hogy a megfigyelt és megfigyelő megértését egyaránt történetileg kialakult szerveződések, alakzatok strukturálják, működésük elválaszthatatlan

történelmi-társadalmi feltételeiktől, a kompetenciák egész rendszere szocializációs (tudásátadási) folyamatokban produkálódik és reprodukálódik, az életgyakorlatok szerves része.

Ugyanakkor a kontextualizálás nem egyszerűen a kompetenciák történelmi-társadalmi feltételeinek viszonyítását jelenti, hanem az eléterő aktuális életgyakorlatok szociokulturális háttérének - kontinuitások/diszkontinuitások - feltárására irányul, amelyekbe beágyazódnak az elbeszélők tapasztalatai, élményei, értékítéletei, függetlenül attól, hogy mindezek megalapozottak vagy sem.

A modell módszertani posztulátuma, úgy tűnik, hogy eleget tesz két relacionális szempontot hangsúlyozó elvárásnak is, éspedig: a.) az adott szociokulturális szerveződésben a csoporttagok életgyakorlatának szubjektív jellemzői hatásösszefüggésben vannak objektív világukkal (Thomas-Znaniecki), b.) a társas tudást nemcsak a konkrét, a valóságos, az észlelt dolgokra vonatkozik, hanem a képzeletbeliekre, az elképzeltre (husserli – schützi „*eidetikus*” perspektíva).

Tehát az egyének nemcsak érzékileg tapasztalják meg azt a világot, amely az ő alkotásuk és amely kényszerként visszahat rájuk, hanem azt folyamatosan elgondolják, képzeteket társítanak hozzá, véleményeket alakítanak ki róluk, mindezt nyelvileg artikulálják.

A javasolt modell, láthatóan, a kutatott tárgyba foglalt tartalmak jelentés -és tudáskonstrukciók megértésének kereteit jelölik ki, amely egy kettős egymás keresztező kontigenciát feltételez: analitikus megfontolásokból különbséget tehetünk a kutatott tárgy előállítási eljárásai és a tárgyban foglalt tartalmak/témák vizsgálatának módozatai között. Az első eset interaktív, azt feltételezi, hogy a kutató közreműködik a tárgy előállításában, a második eset pedig relacionális arra utal, hogy a kutató kész termékkel dolgozik, így tárgyának dokumentum, produktum jellegéből adódóan a *tényelőállításra* összpontosít, amelyet a tárgy tartalma/témája és saját szándékai alapján szelekciós, aktualizáló műveletek bevonásával valósít meg.

Az utóbbi megközelítésmód, inkább a szövegtudományok (történelem, klasszikus szociológia, illetve tudás -és történet-szociológia, részben antropológia, irodalom stb.) eljárása, amit ha a narratív történetformákra próbálunk alkalmazni, akkor, az előbbi előfeltevéseket pontosíthatjuk tárgyunk jellemzőinek *egyetemeségét* megragadó, két egymást kiegészítő belátással: a cselekvő egyének értelem-megnyilvánulásait, a beszéd-cselekvését (J. Austin) elbeszélésben felépített, szóban és írásban tárgyasult szövegnek tekintjük, tartalmaiban éppúgy motivációszerű, szubjektív szándékolt (Weber), bennük a társadalmi valóságról kialakított mentális kép különböző nézőpontokat megjelenítő naiv- és tudományos diskurzusokban felépített, szerkezetük azonosságai és különbségei mentén párhuzamba állíthatók, mint bármely más szimbólumokban tárgyasított társas életgyakorlat és létforma.

Az élettörténet, önéletírás hibrid jellegéből adódóan, megértése ugyanakkor többféle alternatív eljárások közül választhat: követheti az „új” etnográfia-antropológia, s az ebből leágazó „új” szociológiai életrajzi módszer belátásai; válogatva alkalmazhat a szociológia és rokon tudományok területéről néhány olyan eljárásbeli szempontot, amely beilleszthető egy másik kutatási elképzelésbe. Abba, amelyik az adott témát, az adott egyének által megélt élettörténetek, önéletírások egészébe ágyazza, következésképpen a rész-egész reláció analitikus műveletei nem azt a célt szolgálják, hogy az életesemények, az életút s a ráépülő elbeszélte történet reflexióit (tapasztalatok, élmények, vélemények stb.), epizódokként elkülönítse, szelvényesítse és külön álló elméleti-módszertani területeknek tekintse, hanem egységükben próbálja megérteni. Függetlenül, tehát az élettörténetben, az önéletírásban benne lévő eseménytörténetek epizodikus felépítettségétől, s tematikus változatosságától a *társadalmi tényt egy adott élet-történet egésze alkotja, amely történelmi-társadalmi keretfeltételekbe ágyazott*. Egy relacionális kontextualizáló modellnek számolnia kell azzal, hogy nemcsak a jelen interaktív életeseményeinek vannak előzményei és utóhatásai, hanem

az előtte/utána gondolatok, képzetek dialogikus, relációs viszonyrendszereinek is, amelyet egy élet-története mint „folyamatstruktúra” egésze és környezete relációjának feltárása tehet megérthetővé.

A narratív történetformák éppen azzal, hogy folyamatosan különböző szociodemográfiai és szociogeográfiai jellemzőkkel bíró egyének csoportjai írásban rögzített nagyobb adathalmazainak tartalmait állítja párhuzamba azonosságaik - különbözőségeik, folyamatosságuk- megszakítottságuk mentén, elsődlegesen nem előzetes hipotéziseket kíván ellenőrizni. Mégis ha például az elbeszélők valóság tapasztalatának tartalmait osztályozza az idő - tér - életgyakorlat - világkép változók összefüggéseiben, ami már eleve hipotézisállítást, akkor hermeneutikai belátásokhoz statisztikai elemző eljárások is hozzárendelhetők, mindaz, ami rendszerezően segíti a megértés folyamatát.

Konkrét formában, vagyis az élettörténet, önéletírás esetében, a kettő szerkezeti felépítésének azonossága lehetővé teszi az életutak adathalmazainak statisztikai kereszttáblázatokba szerkesztését, az elbeszélt történet (tapasztalatok, élmények, érzelmek, vélemények, vágyak stb.), pedig hermeneutikai megértési műveleteinek alkalmazását, illetve a kettő ellenpontosító egymásra vetítését, ami által a különböző elemzési szegmensek – tematikus tömbök- közötti relációk jobban láthatók, ugyanakkor lehetővé teszi a funkcióhordozók típusos alakzatainak konkretizálását, a köztük lévő differenciák árnyalását.

A kontextualizálás ugyanakkor igényli az előbbieknél más szövegen kívüli analóg statisztikai (életutak adathalmazai esetében), archív (levéltári, sajtó, könyvtári anyagok, intézmények dokumentumai stb.) adatbázisokkal való párhuzamba állítást, tehát egy kiterjesztő eljárásról van szó, amelynek konkrét műveletei a téma és kutatói szándékok függvénye.

Fontos elemét képezik a narratív történetformák megértésben, éppen a relacionális kontextualizáló hangsúlyokból adódóan, a szemantikai (fogalmi) változások számbavétele, valamint a változó empirikus fogalomalkalmazás, fogalomalkotás és definíciók, amelyek megmutatják, ahogyan az elbeszélő látta, látja, láttatja önmagát és környezetét s ezek ütköztetését a szintén változó elméleti megfelelőivel. (lásd: Pászka 2010.)

A narratív történetformák módszertani posztulátumából következően a megértésben közreműködő magyarázatot beágyazó eljárásnak tekintettük, amely elsődlegesen az interpretáló feladata, viszont úgy láttuk, hogy a leírás a megértés előfeltétele, vagy éppen kezdőfeltétele. Ez pedig azt jelentette, hogy a leírást nem tekintettük a magyarázattól s az értelmezéstől elkülöníthető eljárásnak. Tehát, a narratív történetformák a megértésében közreműködő mindhárom műveletet egymást kiegészítő, átfedő eljárásnak tartjuk.

Újabban lehetőség van a különböző számítógépes tartalomelemző eljárások alkalmazására, közülük főleg azok az eszközök tekinthetők használhatóknak a narratív történetformák megértésben, amelyek a fogalmak, témák gyakoriságának, az értékítéletek, a jelentés és-tudáskészlet sorrendiségének, hierarchiájának kijelölésében, osztályozásában, illetve a formák-és mintázatok képződése folyamatainak feltárásában nyújtanak segítséget.

A narratív történetformák kutatása, amely a mindennapi életgyakorlatok ismeret- és tudáskészletének szisztematikus adatgyűjtésére, az eredmények ellenőrizhetőségére, általánosíthatóságára törekszik, adatkezelési és értelmezési eljárásai, a tárgy hibrid jellegéből, valamint a rokon tudományok eredményeinek felhasználhatóságából adódóan *határátlépő, dialogikus, integratív, következőképpen interdiszciplináris tapasztalati vizsgálódási terület*. Egyaránt alkalmazható megértésében a kvantitatív és a kvalitatív eljárások eszköztára, nem beszélve arról, hogy a tárgy-konstitúció tekintetében, - mint általában a tudományok -, tapasztalati, adat-és tényelőállítást igényelő kutatási terület. A javasolt modell relacionális kontextualizáló hangsúlyai, vagyis a gondolkodás, a tudás, s azok tárgyiasított formáinak társadalmi-történeti, és nem utolsósorban kulturális keretfeltételeinek előtérbe állítása nem zárják ki tehát egyéb, más eljárási módok integrálásának lehetőségét a megértés folyamataiból.

II.

Az értekezés legfontosabb megállapításai és új tudományos eredményei**a.) Az értekezés legfontosabb megállapításai**

Az értekezés öt fejezetének legfontosabb megállapításai a következők.

A dolgozat a narratíva és a történet terminust egymást kiegészítő értelem-együttesként használja. Az elbeszélt történet cselekvés, beszédcselekvés (kommunikatív cselekvés) jelentést közöl és jelentést fogad be, ebből származik a formája. A történetelbeszélés tehát formálás, formaadás. A dialogikus gondolatfolyamat beszédcselekvésben – szóban és írásban – felépített egyetemes formája a narratív történetforma.

A történet fogalma a tartamra utal. Ez kiterjeszthető, nemcsak az események egymásutánjára, a kronologikus felsorolásra, hanem arra is, amit az eseményekhez egy későbbi vagy korábbi időperspektívában a funkcióhordozó hozzákapcsolhat, mint például: tapasztalatok, élmények értelmezése, vélemények, gondolatok és képzetek. Az élet formája először a képzelet, aztán a tapasztalat által meghatározott, tehát az elbeszélt élet-történetéről szóló narratív történetformák terminusába vont tárgy tartalma a képzelet (gondolat) és tapasztalat együttesét összegző fogalom, amelynek integráló, tisztázó funkciója van, következésképpen nem tagadja a régi és új „életrajzi módszert”, hanem kiegészíti és pontosítja.

Az elbeszélés és a történet dualitása abból adódik, hogy az emberi élet múltja belenő a jelenbe, s a jelen „valójában” túllép a jövő felé. Az „élet-jellegnek” ebben a folyamatszerűségben vannak a tartalmi, ezekben válnak körvonalazható formákká, s határolódnak el tartalmaikkal együtt a hozzájuk hasonló formáktól (Simmel).

Az a mód, ahogy elbeszéljük a történetet, vagyis a retorikai beállítódás, nemcsak az elbeszélés formáját, hanem annak tartalmát is nagyban módosíthatja, ami kihat az elbeszélt történetben közölni szándékolt vagy éppen nem szándékolt jelentésre is.

A történet és az elbeszélés összevont értelemben nem azt jelenti, hogy a cselekedetek egyszerűen megtörténtek és epizodikusak, hanem azt, hogy a történetek elbeszélt cselekményekbe, eseményekbe ágyazottak, olyanokba, amelyek már megtörténtek mielőtt elbeszélték volna.

A történet és a narratíva összevont értelemadása szükségessé tette a történet és történelem fogalmának, illetve viszonyának tisztázását, amelyet a dolgozatban egy sor etimológiai és terminológiai érv felvonultatásával oldottunk meg. Ennek eredményét egy axiomatikus kijelentéssel érzékeltetjük: míg a személynek, az egyénnek és az eseményekben játszott szerepeinek, abban szerzett tapasztalatainak története, addig a nagyobb embercsoportoknak kollektív cselekvései eseményeinek történelme van. Esetünkben azonban a reprezentáción van a hangsúly, vagyis a narratíván, az élettörténet és kollektív cselekvés (mint történelem) elbeszélésén.

Ebből a perspektívából a nehézség abból adódik, hogy nem tisztázott, ki ad számot magáról, illetve miről ad számot. A történész, aki számot ad, és elbeszéli a múltat, nem személyes tapasztalatai alapján teszi azt, nem élte meg a múltat, nem szerzett abban közvetlen tapasztalatokat, élményeket, mint az élettörténeti, önéletrajzi elbeszélő. Formailag mind a történelemírás mind az élettörténetek, önéletrajzok elbeszélések, narratívák. Azonban míg az előbbi közvetett tapasztalatokra, addig az utóbbiak közvetlen tapasztalatokra építenek. A történész viszonya tárgyhöz/témájához közvetett, személytelen, szelekciós. A narratív élettörténet, az önéletrajz tapasztalatkészlete megélt, közvetlen, személyes, szelektív,

aktualizáló. Előhívásuk, előállításuk az élettörténet esetében a megfigyelt-megfigyelő közreműködését igényli, ugyanakkor ez az önéletírás esetében nem áll fenn, ott produktummal, dokumentummal van dolgunk, akárcsak a történésznek.

A narratív történetformák dialogikus relációkban létrehozottak. A dialógus nemcsak akkor zajlik, amikor valaki elbeszéli, vagy leírja élete - történetét. Általánosabb értelemben az élet maga folyamatos dialógus: az egyén önmagával és a világgal, konkrétan a másik emberrel, társas környezetével folytat dialógust.

A narratív történetformák két, előállításuk különböző módjából adódó típust határol el: az élettörténetet és az önéletírást. Az önéletírást nem tekintjük azonosnak sem az életrajzzal, sem az önéletrajzzal. Mindaddig, amíg az elbeszélés a múltra vonatkozik, mindaddig, amíg a visszaemlékezést nem szakítják meg az aktuális személy kommentárjai, magyarázatai, tapasztalatai, és élménybeszámolói stb., hanem ezt valaki más végzi el, *életrajzról* beszélünk. Abban a pillanatban, amikor az „úgy ahogy volt” elbeszélésében megjelennek a magyarázatok, kommentárok, az események feletti reflexiók, amelyek láthatóvá teszik az olvasó számára az aktuális személyt, azt, aki önmagáról ír, *önéletírásról* beszélünk. Noha felépítésében és szerkezetében ehhez hasonló lehet az elbeszélő alany és a kutató által előállított élettörténet, mégsem vonható be az önéletírás fogalmába. Ha a szöveg-előállítás oldaláról nézzük, akkor nem az önéletírás áll közel a szóbeli élettörténethez, hanem inkább az életrajz legrégebbi és leggyakoribb formája, ugyanis mindkettő létrehozásában egy kívülálló (a kutató) működik közre.

Az *önéletrajz* pedig az a forma, amit a különböző hivatalok igényelnek: adatszerű, tömör, vázlatos, inkább az életúthoz áll közelebb – szemben az önéletírással, amely folyamatos, koherens elbeszélés.

Az életrajzi forma, amikor valaki más valakinek írja meg az élete történetét, lehetőleg úgy, ahogy volt, főleg történész, antropológus vállalkozás. Némileg a szociológiai eljárás is ehhez hasonló akkor, amikor az aktuális személy által szóban elbeszélt élettörténetet átírják, tömondatokban rögzítve publikálják. Ezzel a szerzőség kérdése merül fel.

A dolgozatban az „én”- „te” viszony az interjúhelyzetben megmutatkozó hagyományos beállítódással szemben a szerepek felcserélésére tettünk javaslatot, eszerint az „én” nem a kutatóra vonatkoztatott, hanem az alanyra, aki érdeklődésünk középpontjában áll, hiszen a kutató bármennyire is közreműködik az élettörténet előállításában, mégis csak „én” az alany élettörténetéről van szó. A kutató, a megfigyelő szerepe azonban a leírásban, a magyarázatban, az értelmezésben kitüntetett. Ez a belátás szemben áll minden olyan elképzeléssel, amely az élettörténeti elbeszélőt saját élete „szakértőjének” tételezi, s a kutatót láthatatlanná teszi, ha ez így lenne, akkor fölöslegessé válna a kutató funkciója.

A megközelítésnek ez a módja azt is feltételezi, hogy a különböző terminológiák (life story, life history, personal history, case history stb.) mögé bújtatott adatformákat nem tekintjük önálló területnek, hanem olyan részműveleti eljárásoknak tekintjük, amelyek a narratív történetformák megértését segítő analitikus eljárásokba integrálhatók. Belátásunk mögött az az előfeltevés áll, mely szerint az elbeszélt élet az előtte/utána különbségtételek ellenére egy egységes egészet alkot, amelyben a különböző epizódok relevanciája csak az élet-történetének egészéből érthető meg.

Minél inkább műveletek sorozatával specifikálja, diverszifikálja, individualizálja a megfigyelő azokat a folyamatstruktúrákat, amelyekkel a megfigyelt önreferenciát valósított meg, annál nehezebb lesz a megértést erre kiterjeszteni (Bourdieu, Luhmann). Megértés értelemátfedéseket, közös világot, interszubjektív világot feltételez a megfigyelt és megfigyelő megtapasztalásai között.

Összegzőbb értelemben a narratív történetformák a társadalmi valóság interszubjektív konstrukciói. A valóság objektív összefüggéseibe beágyazott emberek a számukra adottnak vélt környezetüket szubjektív nézőpontjukból értelmezik, s eképpen próbálják formálni.

Ebben a törekvésükben szándékaik mások szándékaiba ütköznek. Ezt az ellentmondást vagy konszenzussal, vagy konfliktusok útján oldják fel, amelyet többnyire konverzációs aktusokban, illetve elbeszélte történetekbe ágyazva közölnek. Tehát egy olyan, a társadalom mindennapi élőhelyein zajló folyamatos társas megnyilatkozásokról van szó, amelyből a kutató válogathat, s amelynek mélyebb és összetettebb aspektusainak feltárását leginkább az élettörténet és az önéletírás kutatása szolgálja.

A narratív történetformák – szemben az etnográfiaival, antropológiával, a hagyományos értelemben vett néprajzzal, s a szóbeliséget előtérbe állító egyéb eljárásokkal – az írásban rögzített és olvasásra alkalmas elbeszélőszövegeket tekintik tárgyának. Függetlenül attól, hogy az írásos szövegek előállításában a kutató közvetlenül, közvetve részt vesz vagy sem. Nem zárkózik el, mint a régi és új életrajzi módszer a kvantitatív eljárásoktól, amennyiben lehetséges, bevonja azokat az élet támasztotta jelenségek megértésébe.

A narratív történetformák sajátossága éppen abban áll, hogy átfogják egy adott egyén elbeszélte életének egészét addig a pillanatig, amikor azt lejegyzik, írásban rögzítik, dokumentumban, illetve dokumentumként tárgyasítják.

Az értelmezés szintjén, az epizodikus történetek is lehetnek – akár csak az élettörténet és az önéletírás – a motivációszerű emberi beszéd-cselekedetek megértésének tárgyai. A szociológiában, s a rokon tudományokban leggyakoribbak az epizodikus cselekvésekkel/viselkedésekkel kapcsolatos kutatások, amelyek a „miért” kérdésre a „mi van”, „mi, miért történik” kérdésekből indulnak ki.

A narratív történetformák kutatása tágabb és mélyebb összefüggésbe ágyazza kérdéseit. Nem csak az érdeklő, hogy mi van, mi történik, hanem az is, hogy mi volt, mi történt, hogyan történt, és miért történt úgy, ahogy történt, s mi történhet még. Kérdései, tehát az élet sokféle, elszalasztott, nem realizált alternatíváira is választ keresnek, úgy ahogy azt az egyének saját nézőpontjukból elbeszélik.

Az élettörténet, önéletírás elbeszélésekben közös, illetve típusos, hogy azokban:

- a.) az emberek múlt, jelen és jövőbeli események közötti kapcsolatai és tényállásai jelennek meg;
- b.) az emberek helyükről, az eseményekben és tényállásokban játszott szerepükről, álláspontjukról alkotott felfogásukat beszélik el úgy, ahogy azt látták/látják/láttatják;
- c.) a történetek az események cselekményeiből, a tényállásokból, a szerepekből bomlanak ki;
- d.) az összefüggések jelentősége az események és kontextusaik kifejtésében válik láthatóvá;
- f.) a történetekben az emberek azon eseményekben szerzett tapasztalatai, élményei, vágyai, szerepei, feladatai, érzései válnak láthatóvá, amelyek szociokulturális mintákba ágyazottak, s mint ilyen, szabálykövetők vagy sem.

Az életeknek az elbeszélő tapasztalata alapján való tanulmányozása azt feltételezi, hogy a megélt életeknek történetek formájában való elbeszélését relatíve valósnak tekinthetjük, vagyis az elbeszélte történetek meghatározható, konszenzusos társadalmi valóságon alapulnak, amelyek megbízhatóan reprodukálhatók. Azonban a kutatónak nem a valósággal van dolga, hanem azzal, ahogyan a valóságot a konkrét egyének mindennapjaikban megtapasztalják, s azokról viszonylag valós vagy hamis képzeteket alkotnak.

Az élettörténet, az önéletírás kettős szerkezeti sémája – életút, elbeszélte történet – egyben arra is utal, hogy minden szubjektív nézőpontból elbeszélte történet az objektív életút (életpálya) tényeire támaszkodik, abból építi fel az elbeszélő tapasztalati- és élményhorizontját.

Nemcsak a tulajdonképpeni elbeszélte történet – ahogy többen állítják –, hanem az életút is az elbeszélő által strukturált és interpretált.

A narratív történetformákra (élettörténet, önéletírás) általában jellemző ez a kettősség. Vagyis az életút, a megélt élet és az elbeszélte tapasztalatok, élmények szinkronikus és diakronikus játéka, dialektikája:

a.) Az *életút* (vagy *életpálya*) objektív, adatszerű, ellenőrizhető, kronologikusan felépített, szociokulturális mintázattal bír. A modernitással intézménnyé vált, s a kollektív cselekvés dinamikus, korrekciót magában hordozó, újratermelődő folyamatát teszi láthatóvá, s mint ilyen minden elbeszélte történet objektív alapját képezi, tehát megfigyelhető, összehasonlítható, tipizálható, ellenőrizhető, általánosítható.

b.) Az *elbeszélte történet* szubjektív, az elbeszélő alany múltja a jelen nézőpontjából felépített, szinkronikus és diakronikus folyamatok átfedése jellemzi, van benne, ami látható, megfigyelhető, de van, ami nem, ezért inkább az értelmezés tárgya.

Az elbeszélte történet és az életút között minőségi különbség van még akkor is, ha életút alapozza meg az elbeszélte történetet. Először is az elbeszélte történet konstruált, az elbeszélő és a kutató interakciója hozza létre, amely sajátos szociológiai és pszichológiai helyzet terméke. Itt szinte tökéletes formában áll előttünk a hermeneutikai – dialogikus, kérdés-válasz helyzetből adódó – feladat: a megértés egyrészt mint szöveg-előállítás (leírás), másrészt a szöveg-megértés, mint a leírást mélyítő magyarázat, értelmezés.

- Minden elbeszélte történet mögött ott van a „*még el nem mesélt történet*”, amelyet két eseti vonatkozásban gondolhatunk át:

a.) Az élet története az el nem mesélt és elfojtott történetektől halad azoknak a valóságos történeteknek az irányába, amelyeket az elbeszélő vállal és személyes azonossága alkotórészének tekint.

b.) A történet még azelőtt megtörtént valahol valakivel, még mielőtt valaki elmesélte volna, ez az „*előtörténet*”, amely felfogható az elbeszélte történet „*háttérének*”, amelyből kiemelkedik az elbeszélte történet.

Mindez egyrészt arra utal, hogy az elbeszélés másodlagos folyamat, vagyis az a történet, amelyik ismertté válik, másrészt az elbeszélte történetet, s az el nem mesélt történet összetett motivációkat feltételez, az emberi élet szükségletei közé tartozik. Általánosabb értelemben a cselekményesített események történet jellegűek. Mások cselekedeteit/viselkedését az által értjük meg, hogy elbeszéljük, elmondjuk, elmeséljük szóban vagy írásban, amelynek konvencionálisan rögzített dramaturgiát követ: van bevezetése - kifejtése - befejezése.

Az egyének cselekednek, és cselekvést szenvednek el. Ezek epizódokat alkotnak az egyén életében, az epizódokat mindig egy történet kontextusában igyekeznek elhelyezni. Maga a megélt élet, egy személy életének története azonban tágabb szociokulturális értelemszövevényben, pontosabban az egyének által szőtt kontextusokban zajlik, függetlenül attól, hogy ennek tudatában vannak vagy sem.

Tehát a narratív történetformák, az élettörténet s az önéletírás az emberi tudás természetes formája, az életre vonatkozik, s arról ad információt, hogy „miképp is történnek a dolgok”, vagyis adatforma, de az emberi tudat/tudás megnyilvánulási formája is, s mint ilyen, gondolatilag felépített és nyelvi megnyilvánulásokban közölt.

- A megértésben problémaként merült fel számunkra is, az írás és az olvasás és az előbeszéd ellentéte között fennálló feszültség. Az ellentét háttérében az áll, hogy az írást és az olvasást az előbeszéd alapján gondolták el. R. Barthes javaslata szerint az írni intranzitív ige bevonásával, amely a mediális viszonyra utal, az író és a nyelv (az előbeszéd) közötti távolság csökkenthető. Problémánkra alkalmazva: az írást mediális alaknak tekinthetjük, hiszen köztes helyet foglal el a közlés szóbeli alakja és az olvasás között, sőt nemcsak köztes helyet foglal, hanem tranzitív relációba állítható a szóbeli közléssel és az olvasással. Hermeneutikai értelemben csak azt lehet olvasni, amit írásba rögzítenek, ami azt jelenti, hogy noha a három elem – előbeszéd, írás, olvasás – közül az egyik, a szóbeli elkülönül a másik kettőtől, mégis fordítással, a nyelv jelentést hordozó közlés funkciójából adódóan köztük közös vonatkozási viszony alakítható ki, vagyis tranzitív relációba állíthatók. A közös vonatkozási viszony hermeneutikai értelemben csak azáltal alakítható ki, ha a szóbeli közlést írásban rögzítjük,

vagyis olvasásra (értelmezésre) alkalmassá tesszük, s ezzel ténylegesen hozzáférhetővé válik a magyarázat, értelmezés társadalomtudományokban használt paradigmái számára.

A nyelvi kapcsolatrendszer, az elbeszélés – legyen az szóban vagy írásban – rávetítődik a valóságos élet kapcsolatrendszerére, s ezzel módosítják is azt. A valóság reprezentációja, vagyis a valóság, amit élőszóval beszélnek el, különbözik attól a valóságtól, amelyet írott szövegben mondanak el. A referencia mindkét esetben a valóságra utalás: élőbeszédben a valóság közvetlen/közvetlenebb módon, írott, lejegyzett szövegben pedig közvetetten jelenik meg. A kérdés így sem tekinthető megoldottnak, hiszen a beszéd - legyen az élő vagy írott - ingatag, a valóságot, a referenciát, azt amire utal, amire vonatkozik, így sem tudja a maga teljességében megjeleníteni, amiben számos a beszélő/író habitusával egyéb más nyelvi és nem nyelvi körülmény is beleszövődik.

Az írott szöveg, tehát megváltoztatja a „tudományos” szituációt, közvetett viszonyt teremt a szerző és szövege között, kettőjük közé a megfigyelő ékelődik be, mi által a szöveg és a szerző referenciális funkcióját a megfigyelő valósítja meg, vagyis a szöveg-szerző lehorgonyzását (minden mutató és jelölő – hely, idő, személyek stb.), most már az értelmező megfigyelő, (az olvasó) biztosítja.

A narratív történetformák megértése a megértő szociológia hermeneutikai fenomenológiai belátásában két egymást kiegészítő konstrukciós viszonyt tesz láthatóvá: a társadalmi világ értelmének (amit a cselekvő tulajdonít neki) és a társadalomtudományi (kutatói) értelmezés viszonyát. Következésképpen mindkettőjük viszonya, dialogikus, tehát résztvevő, nemcsak az adat-előállításban, hanem a megértésben is.

A narratív történetformák szociológiai fogalmába elsődlegesen az egyéni konstrukciós folyamatok tartoznak, amelyeket beszédcselekvésekben köznapi módon mondanak el, s amelyek során értelmezik a tényeket: sematizáló, absztrakciós eljárásokat, idealizációkat, formalizálást alkalmaznak. Azonban a megértés-értelmezés egyaránt magába foglalja a megfigyelt értelem megvilágító és a megfigyelő értelemtételező belátását. Tehát az élettörténet, önéletírás kettős felépítettségének alaphelyzete: a kérdés (értelemtételező) – válasz (értelem megvilágító) dialektikája.

A narratív történetformákat a társas világ eseményeibe belebonyolódott egyének elbeszélésekben reflektált módon építik fel, tapasztalataik interszubjektívek, tehát a narratív történetformák szövegeiben a *tapasztalás tapasztalással áll szemben, következképpen tudás tudással (tudott-tudható értelmében), értelmezés értelmezéssel*. A megfigyelő megértésre irányuló törekvése is az interszubjektív tapasztalásban konstituálódik. A tapasztalás nem tisztán tárgy, tárgyasító viszonyulás, amit mérni lehet, hanem lehet elgondolás, amit értelmezés által valósítunk meg.

Ez a belátás azt feltételezi, hogy az elbeszélt élet-történetek eleve reflektált értelemtulajdonítások: az embereknek a világról, a valóságról alkotott képzeinek közlése. A kutatónak tehát a nyelvi közlésekben objektívált gondolatfolyamatokkal van dolga, vagyis olyan értelemadásokkal, amelyeknek bonyolult szociológiai és egyéb kontextuális implikációi vannak.

A mindennapi életben a köznyelv dialógikus megnyilvánulásai, valamint a beszédcselekvési interakciók s az azt kísérő spontán élménykifejezések egymást átszövik, kiegészítik, egymást kombináló jelentéshordozók, tehát egymástól nem elszigetelten nyilvánulnak meg. Az adott élettörténeti helyzetekben, az adott szándékok realizálásában, az adott kontextusokhoz igazodva az individuális nyelvben, a beszédcselekvésekben, az élménykifejezések kölcsönösen kiegészítik, produkálják-reprodukálják, ellenőrzik egymást, és csak e kifejezésformákat egybefogva teljesedik ki az elbeszélt élettörténet.

A megértést segítő interpretáció is szabályozott, hiszen a beszédcselekvés, s az azt kísérő élménykifejezések a mindennapi életgyakorlatokban nyelvileg és annak szabályai szerint a szocializáció folyamataiban elsajátítottak, más szóval kulturális mintákba szöttek.

Kiterjesztet értelemben, a hermeneutika feladata a szociológiában a nyelvi kifejezések mellett a nem nyelvi megnyilvánulások megértése is lehet, hiszen a köznyelvi szóbeli dialógus a nem verbális kifejezésmódok nélkül nem teljes, nem fogja át az aktuális életmegnyilvánulások mikrokontextusainak viszonylagos egészét.

Az „én” és „te” dialogikus viszonynak kérdés-válasz struktúrája van, ami egyben a beszéd-cselekvés reflektált és kommunikatív viszony jellegére hívja fel a figyelmet. Az alkalmazás, átvitel végrehajtásával a cselekvés, pontosabban a beszéd-cselekvés a kommunikatív cselekvéssel azonosítható, a nyelvjáték grammatikai modelljének megfelelően az interaktív cselekvés is átfordítható kommunikatív cselekvésre, hiszen a kettő a mindennapi életvilágban kölcsönösen kiegészíti egymást, illetve kombinálódnak (Habermas, Luhmann, Ricoeur).

A megértés tehát, dialogikus relációkban, kommunikációs interakciókban végrehajtott, azonban elsődlegesen kérdés-válasz dialektikájába ágyazott: „amit meg akarok ismerni és érteni, csak a Te közreműködéseddel, Én és Te dialógusa által érhetem el”.

A társadalomtudományokban például, amikor téma és tárgyválasztás történik, már benne foglaltatik a korábbi tudományos tapasztalatok, eredmények „sokasága”, ugyanis a kutatás kérdésfelvetésének motivációját a történeti szociokulturális mozgás hordozza, amelyben maga az „élet áll”, s minthogy befejezett élet-történet ismeretről nem lehet beszélni, így a narratív történetformák kutatásának magában vett tárgyaról való beszédnek sincs értelme.

A megértés egyaránt számba veszi a megélt életet s az elbeszélt életet, a kettő lényegi összefüggéseit, ami az életforma egészére vonatkoztatott átfogó tapasztalat megértése. A megértés mindig konkrét helyzethez kötött, ahhoz a helyzethez, amelyben a beszéd-cselekvés, illetve gondolatok nyelvi közlése szóban vagy írásban történik (helyzetmeghatározás, Thomas).

A megértés nem általános értelemben vett tudást igényel, hanem azt, hogy a konkrét helyzetben mi a helyes, mi a közös. A tapasztalat gadameri értelemben nemcsak a valamiről való ismeretet jelenti, hanem azt, amelyet mindig magunknak kell megszerezni. Ilyen értelemben mindig annak a tapasztalata, aki tapasztal, s ez által az „én” tapasztalásomat vonom mindig be a „te” tapasztalásod történetshorizontjába.

A megértés megfigyelés egyfajta, adott esetben leírás is, amely az élettörténeti egység, illetve folyamatstruktúra része-egésze és környezete differenciája különbségtételek reflexivitásában valósul meg. Ugyanis személy másokkal szembeni differenciaként individualizálja magát. Egy élet-történetét az elbeszélő oldaláról megélt-élete és környezete közötti differencia orientálja, erre az elsődleges különbségtételre rávetítődik a megfigyelő különbségtétele, amely az elbeszélő különbségtételét saját elméleti-módszertani vonatkozáskörébe vonja, s ebből kiindulva érti meg.

A megértésben döntő a mindenkor élet-történeti elbeszélő önreferenciája egészének és abban használt különbségtételeinek állandó szem előtt tartása.

A narratív történetformák megértése, láthatóan egy kettős kontingenciát jelez, az elbeszélő önreferencia/környezet és a megfigyelő különbségtételeinek (elmélet-módszer/környezet) kereszteződését. A kontextualizációnak ez a módja, noha keresztezik egymást, láthatóvá kell tegye, hogy egy élet-története, illetve azok halmazainak megértése csupán egy mozzanatát képezi az adott szociokulturális környezetnek, egyfajta időbeli aktualizálását, szelekcióját.

Lényegében a megértés a megfigyelt megfigyelésére irányul, azonban nemcsak azt akarjuk megérteni amit mond, hanem azt is amire gondol, ugyanis nemcsak azt gondoljuk, amit mondunk, s nem mindig azt mondjuk, amit gondolunk. Ez a kettős kontingencia minden dialógus helyzetben jelen van, a felek nem vonhatják ki magukat belőle, s az életrendszer része.

A megértés nem szimpla észlelés, azonban észlelésfüggő előfeltételei vannak. Nem mentünk bele abba a kérdésbe, mely szerint nemcsak az emberek (pszichikai rendszerek), hanem a szociális rendszerek is képesek megértésre (Luhmann). Mindkettőre érvényes, hogy mint

tudat, illetve kommunikáció megtudják jeleníteni saját maguk számára, hogy miként hatnak környezetként más rendszerekre.

Egy megértő megfigyelő többet és olyan funkciókat is láthat, és olyan különbségtételekkel is élhet, amely a megfigyelt számára hozzáférhetetlenek: azonban tartania kell magát a megfigyelt által használt redukciókhoz, ellenkező esetben nem volna más tárgya a megfigyelésnek, mint saját képtelensége arra, hogy megértő ódon megfigyeljen. A megértés kiterjedhet a megfigyelt alany arra a szándékára, hogy ellentmondásmentessé, aszimmetrikussá, hierarchizáltá, láthatatlanná tegyen bizonyos dolgokat, ez engedi meg a megfigyelő számára, hogy kevésbé jó megértésről, vagyis strukturális megértésdeficitről beszéljünk. Azonban a félre értés is megértés, ami egyaránt vonatkozik a megfigyeltre és a megfigyelőre.

Minél inkább műveletek sorozatával specifikálja, diverszifikálja, individualizálja a megfigyelő azokat a folyamatstruktúrákat, amelyekkel a megfigyelt önreferenciát valósított meg, annál nehezebb lesz a megértésben a rész-egész dialektikáját érvényesíteni.

A megértés a megfigyelt önreferenciájára (a tartalomra) irányul, ez a kiidulópont. Az önreferencia, - a tartalomhalmazok kezelése, például esetünkben az egészek részeinek és azt követően az egészek halmazainak részenkénti tematikus tagolását, csoportosítását igényli.

Mindez az előtte/utána (korábbi/később) differenciája sémája menétén történhet, ezzel a kontinuitás/diszkontinuitás megragadására nyílik lehetőség. Az összefüggést a részek halmazai és az egészek halmazai között egyaránt a differencia adja. Megértés csak akkor lehet beszélni az élet-történeti események tekintetében, ha a differenciát az életesemény önreferenciájára vonatkoztatjuk, vagyis az életeseményt olyasvalamiként értjük, mint ami az előtte/utána különbözőségéből nyeri egységét és ily módon saját identitását valami/valaki másra való vonatkoztatás révén hozza létre. Előtte/utána differencia ellenőrzi a relevanciát, ami lehetővé teszi a szelekciót, mint koncentrációt, mi által az emberi viselkedés beszédcselkvésként fogható fel, beszédcselkvéssé deformálódik (Luhmann).

Megértés minden elméletének kiindulópontja: a rész az egészhez, az egész a részhez utal, az egyik a másikra és vissza önmagára, tehát körkörös tényállásokkal van dolga, amelyek önmagukban saját magukra utalnak, ez szövegekre ugyanúgy érvényes mint személyekre, ezért szembesül minden megértés belső végtelennel, belső önreferenciával (Bourdieu).

A megértés tehát az önreferencia kezelésének megértése. A narratív történetformák esetében az önreferencia megértésében nem elégséges a „belső tükör” (lásd. szimbolikus interakcionizmus), az én önmagával folytatott beszélgetésének képzete, az ego és az alter ego között különbségtétel (lásd Kant moralitás-legalitás különbségtételét).

A megértés problémáját nem lehet az önmagunk által meghatározott cselekvésre korlátozni, az önreferenciát az önmeghatározásra redukálni, ezért az önreferenciáról alkotott képzeteket át kell állítani a csak interkatív sémákról a relacionális mintákra. Az interaktív viszony a megfigyelt és megfigyelő viszonya, a relacionális az önreferenciához rendelt környezetből adódik, úgy mint önreferencia/környezet differenciája egységének viszonya. Kiindulópont az önreferencia, amelyet vonatkozásba hozunk a környezettel, a kontextussal, illetve a (mikro, - mezo, - makro) kontextusokkal. Más szóval a megfigyelt tárgy tartalmát, az önreferenciát nem lehet elválasztani szociológiai és történelmi összefüggéseitől, a múltat és a jövőt érintő gondolatoktól. Ebben az értelemben az önreferencia és környezet különbségtétel nem interaktív, hanem relacionális, hiszen magának az elbeszélőnek a tapasztalata térben és időben rögzített, vagyis tapasztalatának társadalmi és történelmi lehetőségfeltételei vannak, tehát nem lehet ahistorikus vagy aszociális. Ugyanis filogenetikusan (milyen körülmények között alakult ki) és ontogenetikusan (termelődik újra az idők folyamán) az élettörténet mint tárgy és a benne foglalt tartalom történeti produktum, intézményesülése, tudományos kutatás tárgyává tétele úgy szintén.

Egy relacionális kontextualizáló szociológiai modell a kompetenciák filogenetikus és ontológiai keretfeltételeitől indul ki, és a megértés folyamatát irányító módszertani posztulátuma, hogy kontextualizálja a narratív történetformákat, amelyeknek közös vonása, hogy egyetemes érvényre tartanak számot. A kontextualizálás nem merül ki a viszonyításban, hanem azt jelenti, hogy keletkezésük társadalmi feltételeit mellett számol az elérő életgyakorlatok aktuális szociokulturális hátterével, azok kontinuitásával/diszkontinuitásával (előtte/utána), amelyekbe beágyazódnak tapasztalatok, élmények, értékítéletek, függetlenül attól, hogy megalapozottak vagy sem. A megfigyelt és megfigyelő megértését egyaránt történetileg kialakult szerveződések, alakzatok strukturálják, működésük elválaszthatatlan történelmi feltételeiktől, a kompetenciák egész rendszere szocializációs folyamatokban produkálódik és reprodukálódik, annak szerves része.

A narratív történetformákban a megfigyelő számára adottságként olyan szereplők tevékenységének megértésével van dolga, akiknek intellektuális erőterében és társadalomban elfoglalt pozíciója nagyon távol eshet sajátjától, sőt ellenszenves is lehet.

A narratív történetformák elbeszélői tartalmaiban az interpretációknak társadalomtörténeti vonatkozásai mellett, jelen van magának az interpretációnak a társadalomtörténete, amelynek tér-idő, szituatív jellemzőit a használt fogalmak, gondolati, szemléleti kategóriák, definíciók, észlelési súlypontok, értékítéletek stb. jelzik.

Megértés lényegében műveleti kontingenciákat feltételez: szelekció, alkalmazás, aktualizálás, hagyomány, fordítás kontextualizálását, vagyis a megfigyelőnek történetileg kell megértenie azt a szociokulturális szituációt, aminek megértésére vállalkozott. Más szóval a megértés történelmi önismeretet és önmaga történeti megértésének feltételeit jelenti (Bourdieu).

Bourdieu-t parafrázálva *Verstehen* ontológiájának modelljén (Heidegger), akkor léphetünk túl, ha történelemtudomány közösségi és kumulatív eredményeihez fordulunk, ahhoz, hogy megértsük: a történeti szituáció meghatározásában a történeti produktumok (dokumentumok, műemlékek stb.) kategóriái, illetve gondolati eszközök (módszerek, elméletek) irányítják és szervezik a jelenről alkotott konstrukcióinkat, ezek segítségével tömjük be a múlttól elválasztó réseket.

Vitathatóak azok a javaslatok, amelyek a narratív történeteket nyelvészeti formális megfontolások alapján bevonják a diskurzuselméletbe, és olyan szellemi mozzanatként határozzák meg, amely nem szituáció- és nézőpontfüggők. (Ricoeur).

A szellemi mozzanat nem légből kapott, hanem szociokulturális környezetben formálódik, a kutatás során annak hamis vagy valóságos jelentését igyekszik megragadni, láthatóvá tenni. Lényegében a szellemi mozzanat kifejezés csak akkor lehet értelmes, ha valamire vonatkoztatjuk, mert a valóságban is a szellemi a vonatkoztatás módja, vagyis nem képzelhető el valamilyen struktúrára vonatkoztatás nélkül.

Az élettörténeti, önéletrírói szövegek is konvencióktól terheltek. Egyrészt az elbeszélő egy adott történeti társadalom kontextusában fogalmazza meg kijelentéseit, rögzíti a szövegét, ennek jegyei akarva-akaratlan megjelennek az elbeszélésében. Másrészt bizonyos szubjektív szándékok, motivációk, indokok vezérlik elbeszélés/írás közben, amelyek gondolkodását, érzelmeit explicit vagy implicit módon teszik láthatóvá. Mindez befolyással van a tartalomjelentésre. Arra, amit diskurzusában, szóban vagy írásában szándékozik közölni. Ehhez adódik hozzá az értelmező jelentésadása, s az így kialakult horizont-összeolvadás, a megértendő-értelmező együttese újabb jelentéstartalmat eredményez, amely újabb értelmezés(ek) előtt nyit távlatokat. Tehát a „diskurzus diskurzusa” (az elbeszélő jelentésadása és az értelmező jelentésadásának együttese) sem tud elvonatkoztatni latens és manifest konzekvenciális tényezők összeállításától.

P. Ricoeur a humán- és társadalomtudományok módszertani paradoxonának feloldását a nyelvészeti, szemiotikai eljárás bevonásával próbálta megoldani, amely a „magyarázat” metodológiáját hivatott „megfejtetni”. Ricoeur javaslatával a hermeneutikai fenomenológiai

alapokon építkező megértő szociológiának vitatkoznia kell, hiszen ott a tárgy a szöveg tartalmába foglalt jelentés-és tudáskonstrukción s annak szubjektív, szándékolt, mások viselkedésére vonatkoztatott különbségtételen van a hangsúly.

S nincs az a szöveg, amelyet meg tudnánk érteni, illetve tartalmába foglalt jelentés - és tudáskonstrukciójának általános és specifikus vonásait meg tudnánk fejteni (értelmezni, sőt magyarázni) születési körülményeitől, a szociokulturális kontextusától, a szerzői szándékoktól elvonatkoztatva, nem beszélve aktuális vagy éppen aktualizálható jelentésétől eltekintve. A narratív történet modelleknek, mintáknak, amelyek a jelenben forgalomban vannak, léteznek archetípusai (a történetnek a mítosz). A feladat inkább az, hogy a mintákat, modelleket analóg viszonyba állítsuk, hogy megértsük állandóságuk motívumait, illetve jelentésváltozásait.

A strukturalista nyelvészeti modell, végül is nem tudja megmondani, hogy mi a magyarázat funkciója az értelmezésben, és azt sem, hogy miért kell a magyarázatot az értelmezés előterébe helyezni, ha már egyszer elfogadta, hogy a megértés és az értelmezés együtt jár.

Ezzel szemben a magyarázat metastrukturális, külső, a szövegen kívüli pozícióból a beszéd-cselekvést definiáló összefüggések bevonása (Weber, Mannheim, Habermas, Bourdieu). A magyarázat azt mutatja meg, hogy milyen pozícióban van az, aki magyaráz. Minden magyarázat kontextusba helyezés. A szöveg esetében a szerző és szövege tartalmát (amiről a szöveg szól) vonatkozásba hozzuk azzal a történeti szociokulturális környezettel, amelyben a szerző élt, amelyben a szöveget megalkotta. Ezt a környezetet az értelmező abból a pozícióból magyarázza, ahol éppen akkor és ott áll. Az itt és most a jelen pozíciója, amely nem egyszerűen időbeli, hanem utal a kutatónak a szociokulturális és tudományos paradigmák terében-idejében elfoglalt elhelyezkedésére, s ennek hátáira is.

A magyarázat-„elméletek” (Weber, Mannheim, Schütz, Bourdieu) lényegében a beágyazottság, a kontextus(ok) funkcióját emelik ki az egyéni beszéd-cselekvők megnyilvánulásainak tárgyasult formáiban, a dokumentumok megértésében. Mindez pedig arra utal, hogy Weber – a hermeneutikai nézőpontot érvényesítve – jól látta, hogy a megértés, az értelmezés, s a magyarázat kombinációja a (mindenféle) megismerés eljárás módja. Amit nem látott, hogy a hármas, egymást feltételező művelet velejárója, pontosabban, az ismeretek megértésének kezdőfeltétele a leírás. Következésképpen a narratív történetformák megértésében a leírás, a magyarázat, s az értelmezés együtt jár, pontosabban a narratív történetformák megértése interpretatív kontextualista beállítódást részesíti előnybe.

A megértő szociológia perspektívájában a narratív történetformák megértése azt jelenti, hogy a szövegeket önmagukban és más szövegek, dokumentumok, emberek, információtöredékek bevonásával, s mindezek szociokulturális kontextusába ágyazásával valósítjuk meg.

A narratív történetforma jelentéstartalma: az a mód, ahogyan az emberek értelmet, jelentést adnak a valóságnak, intencionális beszéd-cselekvésben végrehajtott dialogikus, relacionális folyamat. A feladat a motívumok és szándékok keresése. A „hogyan mondja, hogyan érti, ami történt, és mikor történt, ami megtörtént”? Az adandó válaszok nem iktatják ki az ok-okozati összefüggéseket, hanem a szándékokra, motivációkra helyezik a hangsúlyt, mivel ezek az intenciók dialogikus, társas relációkból, történetekből stb., létrehozottak és felépítettek.

A motívumok és indokok, amelyek a beszéd-cselekvés intencionális állapotokat feltáró kérdések megfogalmazását segítik, lényegében az oksági lánc más terminusokban való megfogalmazásai, ugyanis mindkét fogalom a megértés-értelmezés keretfeltételeit biztosítja.

A beszéd-cselekvéseket általában azért értjük meg, mert az érintett egyének életviláguk mindennapjaikban szabálykövetők. A mindennapi életvilág szabályai átszövik, beleszövődnek a cselekedetekbe, a viselkedésbe, a várakozásokba, a kapcsolathálózatokba, a mindezt kifejező nyelvi megnyilvánulásokba. Különböző terveiket a helyesség lokális mércéjének megfelelő módon valósítják meg, ebbeli szándékaik motiváltak, nyilvánosak és társasak, különben nem volna értelmük. Csak másodsorban egyéni, privát, ami nem magyarázható az egyes egyének cselekvési, viselkedési fogalmaiban.

A cselekvés/viselkedés, amely választást, döntést igényel, nem mentes a tapasztalat élettörténeti folyamatában szerzett és az emlékezetben tárolt tudatos vagy tudattalan értelmezésektől, érvelésektől. Az intencionális állapot többnyire reflektáltságra utal, életfogalmi (mint például a vélekedések, vágyak, elméletek, értékek, érzelmek, élmények, képzetek) mind olyan élettörténeti tapasztalatok, amelyeket valami vagy valaki kivált, tehát ha kiváltó indíték van mögöttük, akkor az okok s azok következményei is feltételezhetőek. A döntésnek ilyen vagy olyan várható következményei lehetnek. Következménye lehet az olyan cselekedetnek is, amely szokás, a szabály kényszeren alapszik. A szokás, szabály motívuma mellett, a beszédcselekvés motívuma bizonyos fajtájú diszpozíciókhoz, hajlandóságokhoz kapcsolódhat, amelyek megváltoztathatják a hajlandóságok közötti egyensúlyt (G. Ryle). Ilyen hatással lehet az egyén diszpozíciójára a környezet, a társaság, az egészség, a kor, a nem, a vallás, az etnikum, a bírálathatóság, címkézés stb.

A. Schütz az indítékok két osztályáról beszélt: „*azért, hogy*” indítékok (élettervek, célok), „*azért, mert*” indítékok (múlt, a cselekvő élettörténete - szubjektíve vélt értelme, Weber), a kettő differenciája ellenére egységet alkot, az adott élettörténetben egyszerre van benne az indítékok vissza- és előretekintő, célorientált motívum. Ugyanis a beszédcselekvő ezekkel a cselekvés indítékokkal alakítja, formálja nemcsak fizikai környezetét, hanem szociokulturális világát is.

A narratív történetformákban a kapcsolatok-viszonyok oksági relációiban nemcsak az a kérdés, hogy mi célból beszélnek-cselekszenek, viselkednek úgy, ahogy, hanem az, hogy milyen motívumok és szándékok vezérlik őket. Következésképpen esetünkben az okság keresése a motívumok és szándékok keresése, vagyis mindig értelmezünk.

A narratív történetformák megértésében nem kell ismerni valamiféle elméletet – bár nem árt – ahhoz, hogy az érvelés egyes lépéseinek kapcsolatait megértsük. Ellenkezőleg: akkor értjük meg, ha már értjük az adott nyelvhasználatban tett közlések logikai összefüggéseit (P. Winch).

A megértés (= leírás, magyarázat, értelmezés) a tárgy-konstitúció kérdése is. A társadalomkutató tárgyat nemcsak megfigyeli, hanem egy közös, interszubjektív értékvonatkozásba is elhelyezi. Abba, amely a megfigyelt és a megfigyelő közös szociokulturális életvilága. A leírás a megértés előfeltétele, amelyet a kutatónak át kell fordítania, pontosabban alkalmaznia kell saját relevancia szempontjai szerint. Az átfordítás, az alkalmazás hermeneutikai eljárás. Ennek során az elsődleges megértést (a leírást) értelmezéssel mélyítik el, amelynek során magyarázatokba bocsátkoznak. Hiszen az explikáció és az aplikáció azt feltételezi, hogy a szöveg belső vonatkozásait külső vonatkozási keretekbe is el kell helyezni ahhoz, hogy a megértés felszínre tudja hozni, illetve mögé tudjon tekinteni a beszédcselekvő szubjektív, szándékolt értelemtulajdonításának.

Az értelemtulajdonítás egyben értékvonatkozás is, amely már a beszédcselekvő által megkonstruált tárgyban benne van, s a kutatónak ezeket az értékvonatkozásokat kell megértenie, illetve ezen értékvonatkozásokat kell közvetíteni.

J. Habermas a fenomenológiai nézőpont kifejtésekor, Ricoeur-höz hasonlóan, a cselekvést szimbolikusan közvetítettésként írja le. Ebben az értelemben tesz különbséget az érzéki és a kommunikatív tapasztalatok között. A kommunikatív tapasztalatot Habermas interakciós összefüggésekből bontja ki, s adat-előállító funkcióját emeli ki. Benne a megfigyelt: tárgy. A narratív történetformákban a megfigyelt nem tárgy, hanem résztvevő, a megfigyelő társa, ugyanis a kérdés-válasz, dialógikus viszonyban a két fél – a megfigyelt és a megfigyelő – aktív közreműködése konstituálja a tárgyat, a dokumentumot, azt, amely már a megfigyelt által értelmezett. A dialógikus relációban álló felek által a tények is szimbolikusan közvetítettek és előzetesen interpretáltak, további értelmezési lépéseket igényelnek, amelynek során épül fel a jelentés. Ez pedig inkább transzformációs és reacionális jellegű, szemben Habermas javaslatával, amely csak a kommunikatív tapasztalatok adat-előállító funkcióját

emeli ki. A transzformációs eljárás a dialógus viszonyból következik. Abból, amiről a párbeszédben álló felek beszélnek. Ebben a helyzetben két értelemjelentés ütközik vagy jut konszenzusra. A kutató feladata az alany értelemjelentés horizontjának az átalakítása, hozzá igazítása a saját és szociológus közössége/közönsége értelemjelentés relevanciája elvárásaihoz. Ilyen és hasonló esetekben (például a dokumentumok) nem csak tényeket konstituálunk mérések és egyéb megfigyelések útján-módján, hanem a beszédcselekvők közlései értelemjelentése megértésének keretfeltételeit.

Ha a fenomenológiai megközelítés kiindulópontja a mindennapi életvilágban konstituálódó életgyakorlat, akkor az interszubjektívitás kerül a vizsgálódás középpontjába, Habermas feltételezése szerint mindez megkerülhetetlenné teszi az interpretáció szubjektív irányultságát. Igaz, hogy az életvilág rekonstrukciójának kiinduló feltétele élettörténeti helyzet, mely én-központú, azonban ez nem egyetlen egyén én-helyezte, hanem éppen az interszubjektívitásból adódóan mások, velem azonos időben – a múltban, esetleg a jövőben – élők helyzete is, s mint ilyen, a kortársaimmal közös az én-helyzetem, így élettörténetileg ha nem is azonos, nem is „interaktív”, de közös és kölcsönös hatásösszefüggésben állok másokkal is: kortársaimmal, elődeimmel, utódaimmal.

Az én-identitás társas szociokulturális viszonyrendszerekben formálódik, ebben épül fel, amely nemcsak közelség és távolság kérdése, hanem tér-idő kérdése, amitől az interpretáció sem tud elvonatkoztatni, hiszen sok közös vonás van az időben-térben azonos vagy szétszóró élettörténetekben, amelyek megérthetők, különbségeik pedig értelmezés útján tisztázhatók.

Láthatóan az egyedi és az általános kérdése a probléma, vagyis az, hogy a cselekvés általános elméletének megalkotási törekvéseben Habermas úgy látja, hogy a fenomenológia bevonása a megértő szociológiában, noha tipizációival, cselekvés terv, s motivációs értelmezési sémáival hasznos lehet, mégis szétfeszíti a tapasztalati tudományok általános módszertanának kereteit, s ezzel veszélyezteti a szociológia önálló státusát. A kérdés itt nem a mit, miért, hanem az hogy hogyan alkotható meg a szociológia önállósága, ha tárgya, az ember társas világa eleve hibrid természetű.

Ha teljesen absztrakt logikai előfeltevésekből is indulunk ki, kétségeink támadhatnak akkor, amikor kiinduló feltételként az életvilágba ágyazott „életrajzi” helyzetet állítjuk a vizsgálódás centrumába, és közben elvonatkoztatunk a nyelvi megnyilvánulási formáktól. Már az a tény, hogy az élettörténeti helyzet többdimenziós szociokulturális jelenség, s hogy annak felépítése lehetséges volna a nyelvi megnyilatkozás valamely formájától függetlenül, nem életszerű. Noha Habermas éppen ezt hiányolja Schütznél, ami inkább Weber esetében állt fenn, hiszen Schütz jól látta az „életrajz” nyelvi dialógikus felépítettségét, igaz, nem a kommunikatív cselekvés fogalmában gondolta el, nem interaktív helyzetként, hanem relacionálisan, a másikkal fordulásban, a közös környezetben, mely mellelleg előfeltétele a kommunikációnak is.

Ha egy alkalmazással azt mondjuk, hogy a megértő szociológiában a narratív történetformák a „magasabb rendű adatok síkjára” (Habermas) utal, ahol az adatok „nem a tények szintjén, hanem a tényekről szóló mondatok szintjén konstituálódnak”, akkor vajon lehetséges volna-e inkább a tények - tapasztalatok egymásba játszásáról beszélni? Hiszen a tények is nyelvileg felépítettek, a nyelv pedig nem egyszerűen szerszámos láda, hanem gondolat is, s mint ilyen a tényekről szóló mondatok mint magasabb rendű adatok gondolatilag megalkotottak, helyzet- és kontextus-függőek még akkor is, ha survey-eljárással létrehozottak. A „magasabb rendű adatok” hordozói a narratív történetformákban, a beszéd-cselekvők nyelvi közléseikben tetten érhető tapasztalataik, élményeik hibrid természetűek és utólagosak, hasonlóan a róluk szóló tudományos megismerés és megértés is.

A narratív történetformák megértésében a részek és az egészből való tudás egymást feltételezi, a részek (epizódok, szekvenciák) helyzete azonban csak az élettörténet egészében releváns. A megértésben a kiindulópont a leírt szöveg, amelyben a részek (az életpizódok)

között előre-hátra mozgásokra van szükség, hasonlóan a részek és az egész között is. E műveletek által valósul meg az ellenőrzés és a helyesbítés, ez által látható, hogy mi a homályos a szövegben. A körszerű eljárás (a hermeneutikai kör) arra hívja fel a figyelmet, hogy egy szónak, mondatnak, eljárásnak nincs önmagában jelentése, csak ha a különböző életekről szóló történetek szövegeinek epizódjait egymást között, s az epizódokat az egész történettel vetjük össze, s ugyanakkor a különböző jellemzőkkel bíró élettörténeteket részeiben és egészében egymással is összehasonlítjuk és a szövegeken kívüli vonatkozási keretekbe illesztjük.

Az egész fogalma ugyan relatív, de az egyre újabb részek jellemzői, s ezek szövegen belüli és szövegen kívüli vonatkozásai révén a kör egyre tágabb, átfogóbb lesz, így a bővülő körmozgás által ellenőrizhető a különböző élettörténeti jellemzőkkel bíró szövegekben a megértés valószínűsége. Azonban a rész és az egész között mindig fennmarad különbség, egy rés. Ez arra készteti az értelmezőt, hogy önreflektáló legyen, ezáltal lehetséges a rés betömése, amely elválasztja az értelmezőt az értelmezendőtől. Ennek pedig az a következménye, hogy az értelmezés nemcsak valaminek a fordítása, hanem az értelmező nézőpontjának alkalmazása arra, amit az értelmezendő tárgyban keres. Következésképpen minden megértés csak részleges lehet.

A narratív történetformákban az időbeli „közösség” közvetlen és közvetett is, a kettő nem egy időben van együtt, hanem az elbeszélés idejében. Vannak kortársaim, akikkel nemcsak időbeli közösségben, hanem térben is együtt vagyok, ezeket Schütz „társaknak” nevezi. A kortársak kapcsolata lehet szemtől szembeni, közvetlen, akiknek tettei feltáruhatnak előttünk, befolyásolhatják tetteinket, vannak elődeink és utódaink is, akiknek tapasztalására nincs módunk hatni, de hozzáigazíthatjuk tetteinket.

A közvetettség intézményekben, szimbólumokban, a nyelvben objektivált, nem feltételezi az azonos térbeli közvetlenségét, ami itt összefűzi a kortársakat, az a közös munka, a közös hatások, a közös szociokulturális tér, amit kölcsönösen megértünk, amely alapot teremt ahhoz, hogy tájékozódni tudjunk közös világunkban. Vagyis a „világ nem privát”, hanem interszubjektív, s így a róla alkotott tudásom nem magánügyem, hanem eleve interszubjektív vagy szocializált (Schütz).

E belátások mentén konkretizálhatjuk a mindennapi időtapasztalást: itt és most még senki sem tartózkodhat a jövőben, sem a múltban, csak a jelenben, és innen tekinthet ki a jövőbe és vissza a múltba. Az „ittlét” tehát mindig a jelen valóságában való lét. Luhmannal szólva „minden, ami történik, egyidejűleg történik,” vagyis az adott tér-idő jelenében.

Az időbeliséget a fenomenológia közvetlen nyelvén lehetetlen elmondani, az elbeszélés közvetett nyelvének segítségével, közvetítésére van szükség. Az élettörténet, önéletírás elbeszélője képes arra, hogy új formába, új alakba öntse az időt. Nem elméletileg oldja meg az idő kérdését (az apória marad), hanem gazdagítja az idővel kapcsolatos tapasztalatokat, amelyek az elbeszélés nélkül formátlanok maradnának. Vagyis nem az idő tagolja az elbeszélést, - mint gyakran vélik, - hanem fordítva.

A narratív történetformák szerkezetét alapvetően az időbeliség alakítja, ugyanis a megélt élet és az elbeszélt élet egyaránt térben és időben, két különböző és mégis egységes. A megélt élet (az életút) és az elbeszélt élet nem egyidejű, azonban ez nem a kronologikus időeltolódásból – úgymint napok, hónapok, évek – adódik, hanem a szerveződési formák társadalmi-kulturális mintáiból, s azok így lét mindennapi egyéni megtapasztalásából. Mindez az egyes egyénben, konkrét formában a megélt események, történetek szubjektíve értelmezett tapasztalatai, élményei közlése útján válnak láthatóvá. Más szóval: a megélt élet, s ahogy azt elbeszéli, diakronikusan strukturált, az események bemutatása egymást követi, azonban a megélt élet és az elbeszélt élettörténet mégsem egyidejű, mint ahogy a szövegtudományokban általában sem egyidejű az esemény-cselekvés, és annak összefüggő, koherens reprezentációja.

A megélt élet eseménytörténetei és az elbeszélés nemegyidejűsége nem azt jelenti, hogy megváltozott a tapasztalás időkonfigurációja, hanem azt, hogy ugyanazon megélt életen belül vannak események, melyek időben kötöttek, és vannak olyanok, amelyek mozgathatók, éppen a distancia miatt, ami a megtörtént ideje és az elbeszélés ideje között van.

Az egyidejűség – nem egyidejűség nem annyira a cselekvés és az arról szóló utólagos elbeszélés közötti időeltolódásból adódik, hanem a beágyazottságból, az adott szociokulturális szerveződés életformamintájának változásából. Az életforma mintát az egyén megörökli és jelen ideje egyéni igényeinek függvényében próbál alkalmazkodni hozzá, igyekszik követni, mégis eltolódást tapasztalhat az egyénileg megélt tér-időbeni léte, s a között, amit a jelenben így létének társadalmi viszonyai tesznek számára hozzáférhetővé, vagy sem. Következésképpen, az egyes egyéneknek élettörténete a társadalom életgyakorlatainak viszonyaiba ágyazott, amelyek kollektív vonatkozásúak, ezek sok más egyénileg megélt életre kihatással vannak, mégis az egyének más-más módon élnek meg azt.

Minthogy a magában vett történelem vagy társadalom önmagát nem tudja megélni, megtapasztalni, csak az egyes emberek közvetítésével, mivel az egyes emberek interakciója alakítja a magában vett történelmet, társadalmat is, így a történelem, a társadalom temporális tapasztalata az egyéni és lokális identitásokban, az individuális/csoport konstellációk visszatérő hasonlóságában, az individuális/kollektív események figurális egymáshoz rendeléseiben s a tipológiákban konkretizálhatók.

A narratív történetformák relacionális kontextualizáló vizsgálata éppen arra a belátásra utal, hogy az emberek által megélt (élet-) történeteket összefüggésbe hozzuk a történeti társadalommal illetve abba beágyazzuk azért, hogy láthatóvá lehessen tenni azokat az eltolódásokat, amelyek a tér-idő tapasztalás egyénileg megélt módjai és az általánosan követett életformaminták között állhat elő.

Az egyes embernek történetei, élettörténetei vannak, amelynek időstruktúrái éppen a térben-időben való ide-oda mozgása miatt is, szekvenciálisak, pontosabban az idő érzékelése biológiailag és szociokulturálisan az életformák és ebből adódó társadalmi viszonyai, helyzetállapotai által is meghatározott.

Az élettörténet koherenciáját érintő kérdés a rendezettség, amely nyers formában, különböző beszédcselekvés helyzetekben, például interjúhelyzetben előadott elbeszélésekben is tetten érhető. Tehát, nem az elbeszélő alany szubjektív törekvéseinek vagy éppen a társadalmi szabályok, értelmezési minták követésének eredménye a koherencia, hanem a világot megtapasztaló életből fakad (Husserl), az adott valóságból, ugyanis az objektív rend a „világ”, a társadalmi valóság. Az elbeszélő alany közlését, legyen az szóban vagy írásban, eleve tematikus és időrendi sorban rendezi, úgy, ahogy az élete során megtapasztalta. Bármely dialogikus helyzetben, amelyben az egyén tapasztalatairól ad számot, azt kiterjeszti, illetve abba bevonja más eseményekhez, személyekhez, cselekvésekhez, tapasztalatokhoz, helyszínekhez, intézményekhez kapcsolódó értékeléseit.

Az élettörténeti konstrukciók, strukturálisan – mint arra Ricoeur is felhívta a figyelmet – nem követik szükségszerűen az objektív idő lineáris láncolatát, hanem inkább a szubjektív vagy fenomenológiai idő perspektivikus időszemléletének felelnek meg. A társadalmi valóság jelen perspektívája, az itt és most határozza meg, hogy mit tart élettörténetileg relevánsnak az elbeszélő alany. Vagyis az elbeszélő válogat, szelektál, azonban ez nem tekinthető részéről önkényes, véletlenszerű műveletnek, amelyet belőle éppen az adott dialogikus helyzet vált ki, noha az, kétségtelen, befolyással van rá. Az élettörténetének eseményei, élményei nem elszigetelt tapasztalatok láncolata, amelyeknek jelentése a megélt, átélt események pillanatnyi összekapcsolásából adódik, hanem sokkal inkább olyan folyamat, amely az élettörténeti jelentésstruktúra előterében, a hallgatóval vagy az elképzelt publikummal dialógusban zajlik, s ez a struktúra határozza meg a bemutatásra kerülő egyedi epizódok kiválasztását.

Azt mondhatjuk, hogy bármely élettörténet elbeszélés időrendben és tematikusan rendezett, egymásra vonatkozó témák sorának a kapcsolódása, összefüggéseik szövedéke, vagyis nem alkotnak izolált tematikus mezőket. Ezért minden olyan kísérlet, amely epizódokat ragad ki az élettörténet egészéből, s azt különálló tárgyként, sőt módszerként határozza meg, dekontextualizálja a megértést. Ugyanis a megértést generáló leírás, magyarázat s az értelmezés spirálszerű egyre táguló körkörös oda-vissza mozgás.

Azt feltételeztük, hogy különbség kell, hogy legyen a szóbeli spontán kérdés-válasz mentén kibontakozó felidézés, illetve az írásban történő felidézés között. Más szóval: a kettő közötti különbséget a szöveg-előállítás, az elbeszélés létrehozása körülményeinek eltéréseiből adódó különbségekre vezettük vissza. Mindez nem jelenti azt, hogy nem lehetnek átfedések, hasonlóságok az emlékezet két körülménye között, viszont az tény, hogy a narratív történetformák esetében számolni kell az emlékezet objektíválódásának két folyamatával, mert nem mindegy, hogy spontánul például interjú, alkalmi találkozások helyzetiben konstruált emlékezettel, vagy pedig önéletírói, időben elhúzódó hosszabb és mélyebb (ön)reflexióban konstruált, illetve rekonstruált emlékezettel van dolgunk.

A narratív történetformák az elbeszélte visszaemlékezések kategóriájába tartoznak, s mint ilyen az emlékezetből felépítettek. Az emlékezet folyamatok működésének beágyazottsága nélkül a megértés nem lehetséges, hiszen maga a megélt élet eseményeinek felidézése rekonstrukció s egyben konstrukció is, vagyis reflexív folyamat, s bizonyos értelemben képzelt, fiktív, figurális és allegorikus.

Az értekezésben az emlékezet csoport tér-időbeli stb. beágyazottságát az emlékezetkutatás eredményei alapján mutattuk be. Ebből a perspektívából azt mondhatjuk, hogy a narratív történetformák nem az én-emlékezet teljesítménnyel kezdődnek, hanem azokkal a történetekkel, amelyeket mások (szülők, testvérek, rokonok, korosztályi csoportok stb.) közölnek velünk, hogy aztán saját múltunkba épüljenek be. Az emlékezetnek a szociális funkciója képezi az alapját mindennemű történetközlő, történetalakító narratív tevékenységnek és valamennyi felhalmozott tudásrendszernek.

Az élettörténet, önéletírás emlékezetből való történetyszerkesztés, életeseményeket, élettörténeti epizódokat, élményeket rendez az emlékezet révén koherens, elbeszélhető struktúrába. Más szóval: akárcsak az idő, az emlékezet is nyelvi, diszkurzív eszközökkel konstruált, aminek megnyilvánulási formája az elbeszélés, elbeszélésekben, szövegekben, illetve emlékekben objektívált.

A koherencia megformálásában közreműködnek sémáink, mintáink, forgatókönyveink, sőt a magán, a családi, a rokonsági és egyéb kollektív ideológiáink, amelyek egyúttal a társadalmi összehasonlítás lehetőségét is megteremtik. Azt például, hogy milyenek vagyunk, hogyan ítélnél meg élettörténetünk, amit másokhoz képest bírálunk el. Mindez befolyásolja emlékezetünk működésmódját, más szóval: emlékezetünk intencionális, kontextusokba ágyazott, s azokból épül fel, jellemzője az asszociáció, a refigurálás, a felejtés, az aktualizálás. A narratív történetformák írásban rögzítése teszi lehetővé az utódokhoz való fordulást, az írásos szöveg bármikor elővehető, a vizsgálat tárgyává tehető, mert általa a térbeli és időbeli távolság áthidalható. Az írásban rögzítés biztosítja a történeti hatástudat, a hagyomány folyamatosságát. Ugyanakkor az írásos szöveg többet örökít meg, mint amit használnak, aktualizálnak belőle. Az írás teszi lehetővé a tárolt és a funkció-releváns emlékezet szétválását. Az írás azonban nem egyszerűen tárolás (könyvnyomtatás, elektronikus eszközök), „jelentéstároló” médium, hanem nyelvi, kommunikációs forma is. Ezért fontos a hermeneutikai belátáshoz igazodva fenntartani azt a megfontolást, hogy az élő emlékezet szóbeli formáit (élettörténeteket) az írásos szöveggé alakítsák át, nem egyszerűen az értelmezés céljából, hanem a tárolás, s a későbbi szelekció lehetősége szempontjai miatt is. Az archiválással a szöveg bárhol, bármikor elérhető, megőrizhető benne mindaz, ami a jelen emlékezetében nem „funkció-releváns”, de a jövőben azzá válhat.

A hagyomány – gadameri értelemben – észlelési, megfigyelési sémákat közvetít, amelyek részei az adott tér-idő tudáskorpuszának, ezek az időbeli-térbeli sémák egyfajta kognitív térképeket alkotnak, szociokulturálisan meghatározottak, az egyén megtanulja őket folyamatos szocializációja során.

Az élettörténeti/önélettírói elbeszélésekben, mint azt a szociálpszichológia eredményei hangsúlyozzák, a kognitív térképek egymásba ágyazódnak, információt vesznek fel, és irányítják a felderítést, a tájékozódást, a megfigyelést, az emlékezetfelidézést. Nemcsak felderíteni tudunk e sémák által, hanem elképzelni is. Például egy adott helység egykor volt lakója tudja, hogy ha emlékezetből felidézi egykor volt lakóhelyét, mit fog látni. Nemcsak sorrendiségében látja a település tárgyait, hanem egymásba ágyazottságukban is, mindegyikükkel ciklikus kapcsolatot tart fenn. Ugyanakkor fennáll a felejtés, vagyis idővel bizonyos részletek eltűnnek, azonban mindig kiismerjük magunkat az ismerős tájon. A felejtés a beágyazott séma kisebb részleteit érinti, nem pedig az egész nagy struktúrát.

A séma sokféle formát ölel fel (keret, prototípus, mintapéldány, pálya, szerepképzet, személyiségtipológiai kategóriák, történetsema, forgatókönyvek stb.). A sematizálás kidolgozása két irányban történik: az első az alaki szerkezet, a történet sémái (minták), lineáris időben valósul meg; a második „külső támpontokra” figyelmeztet, az intézményes szocializáció fokozataira (iskolától a nyugdíjig).

A narratív történetformákban az elbeszélők sémaképzése, a formális rendje, egy általánosan érvényes, az adott kultúra konvencióinak lenyomata is (az iskola időtartama, a házasság ideje, az időskor társadalmi megítélése stb.).

A narratív történetformákba integrálható életről szóló elbeszélések történettudományi és a társadalomtudományi megközelítésének helyét és természetét prosopográfia (megszemélyesítő leírás) és az elbeszélés változó hangsúlyeltolódásai jelzik. A megszemélyesítő leírás által a narratív formák összekötik az egyéni életek szintjét a szervezeti és intézményi csoport-szinttel.

A szociológia belátásai sem nélkülözhetik általában és speciel az élettörténet/önélettírás értelmezése során a történelemtudást. Azért kell hangsúlyozni ezt, mivel a szociológiai eljárások, s azoknak különböző perspektívái beleütköznek a cselekvés, a társas relációk szerkezete, a köznapi tudás társadalmi háttére stb. kérdésekbe. Mindezt valami időtlen jelenséggént kezelik, s nem a történeti-társadalom kontextusában.

A személyes-lokális vonatkozása a narratív történetformáknak a tér-idő tartalmi identifikációjára utal, azt akarja hangsúlyozni. Egy adott lokális közösségbe/csoportba ágyazott egyén számos olyan lokális szabályt/normát tud, amely nem nyelvi jellegű, mégis a lokális jellemzőinek hordozója, amit az elbeszélő általában szóvá is tesz, gyakran metaforák használatával. Ilyenek lehetnek a táj, az épületek, az utcák, korcsoporti és baráti találkozások helyei stb.

A „lokális tudás” és a „realizációs szabály” elgondolások elsődlegesen szóbeli élettörténetek eseteiből absztrahált terminusok, csak bizonyos megszorításokkal alkalmazhatók az önélettírások lokális stílusának, dialektusainak azonosítására. A lokális abban jut kifejezésre, hogy megnevezik a szociodemográfiai mutatókat és szociogeográfiai tereket (születési hely, családi származás, etnikum, táj, településszerkezet, távolság stb.), s a hozzájuk kapcsolódó történeteket, élményeket.

Az önélettírói és az élettörténeti elbeszélésekben jelen van a tanú és az interpretáció, vagyis a Ricoeur által kifejtett mimezis és diegézis időkezelési funkció közti kapcsolat. Az önélettírások egyfajta tanú-diskurzussal (általában múlt időben írott igékkel, például: tudott, látott, hallott) kezdődnek, a szemtanú egyfajta egzisztenciális közvetlenséget teremt a maga és az olvasó számára. Célja ezzel, hogy a bemutatott tényeket ontológiailag adottnak tüntesse fel a világban, ami egyfajta mimézisként is felfogható. Az interpretációs diskurzus a klasszikus értelemben vett diegézis, a szükséglethez (helyhez és időhöz) illő tényeket alkot (például a

törvénykezés is tényeket gyárt). A diegézis inkább szubjektív jellegű, mint a mimézis, figyelembe veszi a nehézségeket, járatlan utakat, hajlamosabb a tudni, hinni, mint a hallott, látott igéket használni, és általában a jelenben vagy az időtlenségben húzódik meg.

A narratív történetformák mindig magunkban hordják elbeszélőjük valamilyen fajta beállítódását, amely az elbeszélő belső és külső pozícióját jeleníti meg, az „én” és a „világ” viszonyulását, ami jelen van az elbeszélő magyarázatmódjában is.

Amikor a mikrotörténeti (lépték) perspektívákat adottságként vesszük számba a narratív történetformák esetében, nemcsak azért tesszük, mert itt láthatók a beszéd-cselekvés, a viselkedési formák, az intézmények és az egyén, hanem azért is, mert ezen a szinten konkretizálhatók a kifejezésmódok, a tárgyiasult formák, hasonlóan itt van lehetőség a beszédcselekvésben használt fogalmaknak és elképzeléseknek jelentésteli megértésére, amelyek különben referencia nélkül elzártak maradnának.

A társadalmi valóság nem magát beszéli el, erről a valóságról az egyének különböző beszéd-cselekvés helyzetekben interszubjektív értelemdadásokkal átszöve mondják el véleményeiket egymásnak és más kívülállóknak. Elbeszéléseik ölthetnek narratív, illetve nem narratív formát, azonban mindig többet mondanak annál, amit – „a király meghalt, s a trónon őt fia követte” – annales vagy a krónika mond. A narratív történetformákban a társadalmi valóságot, ahogy azt az alany megéli-megélte, lokális jelentőségű történetekben beszéli el, vagyis lokalizálja és mikrokörnyezetében saját kapcsolathálózata kötéseinek (közeli-távoli) függvényében közvetlenebb vagy közvetettebb utalásokkal narrativizálja.

Az érték, a morális autoritás kérdése a narratív történetformákban latens vagy nyilvánvaló módon azon eseményekkel kapcsolatos, melyeket elbeszél. Tudatosan/tudattalanul nem kerüli meg a morális értékvonatkoztatást, amelyet valamilyen valóságos vagy elképzelt autoritás mellett vagy ellen nyilvánít ki. Ennek implikációira a beszéd performancia-modellje is felhívja a figyelmet, amikor azt hangsúlyozza, hogy ugyanazon valóságról (referens) szóló beszéd formájának változása a tartalom jelentésének változását is maga után vonja. A narratív történetformák szövegeinek megértésben az interpretációnak nemcsak a tartalomra kell figyelnie, hanem a beszéd retorikai változataira, s az abból adódó tartalom-jelentés változásokra is. Más szóval, az adott valóságot (az egyéni, csoportos cselekvést-eseményt) meg lehet ítélni, el lehet beszélni tragédiaként, komédiaként vagy éppen bohózatként, akkor a jelentése is e beszédmódokhoz fog igazodni. Általánosabb értelemben a beszéd nemcsak a cselekvést, hanem a gondolkodást, a dolgokról alkotott képzeteket is befolyásolhatja. Más szóval, nemcsak a tények igazolják az eseményeket, azt, amiben a cselekvő részt vett, hanem a megjelenítés, ami az ítélet függvénye, vagyis az, hogy megélt élete történetét az elbeszélő hogyan ítéli meg, tragikusnak vagy komikusnak, akkor az elbeszélt élettörténet egyik vagy másik előadásmódban, illetve műfaji formában nyilvánul meg. Ez pedig kihat a tartalomra is.

A megértés-értelmezés, mint azt többször is hangsúlyoztuk, a narratív történetformák esetében az elbeszélt történetre (tapasztalatok, élmények, érzelmek) vonatkozik. Ezt támasztja alá referenciális, illetve evaluatív funkcióinak kiemelése. A referenciális funkció a múltbeli események, történetek időbeli sorrendjének leírását jelenti (életút). Az evaluatív funkció, a múltbeli eseményeket a jelenre vonatkoztatva jeleníti meg, vagyis tisztázni kell, hogy mit jelentenek ezek a múltbeli események a beszédcselekvésben részt vevőknek abban a helyzetben, amelyben az elbeszélt élettörténet keletkezett. Pusztán a referenciális mezőre összpontosító narratív történet „hiányos”, hiszen szociológiailag jelentéktelen mindaddig, amíg az elbeszélő/kutató által nincs értékelve. Más szóval, a narratív történetet rekonstruálni kell, pontosabban tartalmaznia kell rekonstruktív elemeket. Ugyanis a múltbeli eseményekre, történetekre vonatkozó utalás mindig a jelen kontextusában látható meg, valamint a hozzákapcsolódó esemény jelentőségében.

A narratív történetformák szövegei tapasztalati tények halmazai, a nem önmagukban vett dolgok megjelenítői. Gadamer úgy látta, hogy a világ (tehát a szociokulturális valóság), a

tapasztalat és a nyelv olyan szorosan összefonódnak, hogy lehetetlen meghatározni, hol kezdődik az egyik, s hol ér véget a másik. Számos megoldási lehetőség, illetve kísérlet szól ezen állítás ellen, ugyanis különböző társas helyzetekben szerzett élményeinket, tapasztalatainkat gyakran képtelenek vagyunk még elő szóban is, nemhogy írásban kifejezni.

A probléma továbbra is az, hogy a nyelv és tapasztalat között van egy bizonyos distancia. Ha ez így van, akkor arra kell választ keresni, hogy a valóság szubjektív tapasztalása miként verbalizálható, illetve textualizálható.

A tartalom a leülepedett, feldolgozott, megszűrt tapasztalatelemek együttese, amelyek a megélt élet interszubjektív viszonyaiból az én számára jelentéssel bírnak. Mindez azt is jelenti, hogy az eredetileg tapasztalt dolgok, éppen a leülepedett jellegükből adódóan, már nem az eredetileg megélt, észlelt cselekvések, életesemények eleven valósága, hanem „származékos” tapasztalás, az elbeszélők ezeket idézik fel, őrzik meg az emlékezetben. A. Schütz viszont úgy látta, a tapasztalatnak van egy eredeti, nyers változata, amelyből a leülepedés folyamata által létrejönnek a származékos tapasztalatok, amelyek visszavezetnek az eredeti tapasztalatokra. A két tapasztalás közötti összekötő pillért a belső idő alkotja, amely által az „éppen most történt” egyaránt vonatkoztatható a múltra és a jövő anticipálásra. Ezt úgy is értelmezhetjük, hogy a megélt élet objektív tényeire (szociodemográfiai, szociogeográfiai stb. adatok) való rákérdezés ténylegesen is aktivizálhatja – tapasztalatok, élmények – kiváltó okait.

Látnunk kell azt is, hogy a tapasztalás közvetett-közvetlen „leülepedett” módjait áthatják a tapasztalás társas viszonyaiból származó negatív vagy pozitív ítéletek, vélemények, amelyek módosíthatják a másik tapasztalását s ezáltal az én-önmagáról alkotott képet. Ha például az „én” nemi, foglalkozási, vallási, etnikai, faji, kulturális marginalizált csoporthoz, vagy éppen a hatalmon lévőkhöz tartozik stb., akkor ez befolyásolja interszubjektív tapasztalását, s ezáltal én-képének alakulását.

A narratív történetformákban, mint azt az én-kép kutatásának eredményeiből tudjuk, egyaránt jelen vannak visszatekintő és előretekintő vágyak. A visszatekintő vágy, kívánság nosztalgikus, retrospektív. Vágy valami olyasmi iránt, ami már elmúlt (ifjúkor, családi tűzhely, régi barátokkal, rokonokkal való együttlét stb.), illetve vágy olyasmi iránt, ami újból előidézhető (a nagymama vagy az anya főztje, osztálytalálkozó stb.). Az előretekintő vágy, kívánság perspektivikus, távlatos. Ebben az esetben az érzelmi és fiziológiai szükséglet motiváció célja lehet az azonnali, vagy hosszú távú cselekvés, viselkedés kiváltója. Ezek elérésére használt eszköztár az adott csoportérték-mintázat kereteibe illeszkedhet, vagy éppen áttörheti azt, a csoport kulturális-társadalmi mintája tekintetében lehet konform vagy nonkonform. A vágyak, kívánságok mindazonáltal az egyén személyes életstratégiájának kialakításában, s az újabb és újabb szándékok, törekvések kivitelezésében, s az ezekhez használt cselekvési, viselkedési eszközkészlet alkalmazási módozataiban játszanak fontos szerepet (Balleine-Dickinson). Mondhatni, az ember szociokulturális létmódjának nélkülözhetetlen velejárója, e nélkül nem beszélhetünk haladásról, változásról, kreativitásról, innovációról, szépről, jóról, rosszról, az egyéni, személyközi kapcsolathálózatok milyenségéről stb. Mint minden emberi megnyilvánulás, így a vágyak, kívánságok nyelvi és nem nyelvi megnyilvánulásokban fejeződnek ki, abban felépítettek, motiváltak, célirányosak, közeli és távlatosak.

Egy másik megközelítésben azt mondhatjuk, hogy a személyek társas világban szerzett tapasztalatai és nézőpontjai korlátozottak, ebből következtetni a személyes motivációkra és a jelentésekre, amelyeket a dolgoknak adnak – egyáltalában egy kultúra mélyebb megértésére – kockázatos, ezért szorul kiegészítő eljárások bevezetésére. Mert míg a társadalmi tevékenység interpretatív megértése elismerten a félreértés veszélyét hordozza magában, ezért interpretációt csak interpretáció pontosíthat, addig az alany nézőpontjának, valamint az ilyen beszédmódból adódó spekulációkat elutasító megközelítése sem helyes, sőt potenciálisan

korlátozó lehet, hiszen nem szolgálja a lehetséges megoldások kibontására irányuló kutatói törekvéseket.

A narratív történetformákban, mint láttuk, a tapasztalatok strukturáltak, ami kijelöli a megértés strukturáltságát is, amely számba veszi az időbeliséget, a színhelyet, a cselekményt, a karaktert, a kutató jelenlétét, a szöveget, a nézőpontot, a személyes és személytelen narrációt és a szerző hangját. A narratív történetformák a tapasztalás két szintjét, az individuális és társadalmi tapasztalást jelenítik meg. Maga a tapasztalás strukturálja a narratívát, de a narratívák is strukturálják a tapasztalást, mivel a tapasztalás időleges, időbeli és elbeszél (Bruner), a tapasztalat és az élet elválaszthatatlan, összeszőtt (Dewey), így tehát a tapasztalat tanulmányozása maga az élet tanulmányozása.

A narratív történetformákban az idő központi struktúrája, a múlt-jelen-jövő egyben az emberi tapasztalás-jelentés, érték, intencionalitás három kritikus dimenziójára is utal. A sokféle „Én” (kutató, elbeszélő, nők, férfiak stb.), mindazok, akik részt vesznek a narratív történetformák előállításában, a narratív elmélet, eljárás felépítésében, együttesen rendelkeznek szociális tapasztalatokkal, amelyeket egyéni tapasztalatok szűrőjén át jelenítenek meg. Ezek a tapasztalatok kapcsolathálózatokba ágyazottak, interaktívak, relacionálisak és reflexívek, ugyanis megélni, egy eseményt, egy interaktív helyzetet, elmesélni azt, ami történt, illetve újramesélni és újraélni az eseményeket, történetté formálni azokat, reflexivitásra utal, s a reflexivitás az, amely módosítja az elbeszél történetet valahányszor újra elmondják vagy éppen újra elmondására (fogalmazására, felépítésére) kényszerítik a körülmények az egyént.

A narratív történetformákban megjelenő és/vagy megjelenített témákban a kontextusok (történet, fizikai, szellemi helyzet és környezet), a résztvevők száma, a tevékenységek, az időrend, a munkamegosztás, a hierarchiák, a gyakorlatok, az események eredete és következményei, az elbeszélők szándékai és perspektívái, a társadalmi szabályok és a rend motívumai stb. képezik azt a szerkezeti és tartalmi-tematikai keretet, melyben a jelentés létrejön. Ez hozzájárul a helyzet meghatározásához, annak természete, karaktere, eredete és következménye megértéséhez és értelmezéséhez. Az így nyert tudás, kétségtelen, befejezetlen és implicit hallgatólágos (tacit) aspektusokkal bír. Vannak kimondhatatlan dolgok, igazságok, amelyek a jelentések és a beszédcselekvések és viselkedések között húzódnak meg, ilyen helyzetben tehát a kulcskérdés nem az, hogy megtaláljuk, illetve hallhatóvá tegyük az alany „hangját”, s mindenféle „zörejeket”, hanem az, hogy értelmezzük tapasztalatát, amelyet az alany visz be ténykedésének kontextusaiba.

A narratív történetformák elemzése, amikor a tartalomra összpontosít, akkor azt az elbeszélő által elmondott vagy leírt tapasztalataiban találja meg, mivel az élet időben és térben rendezett tapasztalatokban/tartalmakban elbeszél dialógus, melyet nem lehet egyedüli térbeli határok közé szorítani, mint azt a kommunikáció burjánzó formái szeretnék.

A jó narratív történetformák kutatói változata, a metanarratívák, amelyek arra keresik a választ, hogy mi történt, mi történik, mi történhet még. A tapasztalat/tartalom kontextusai között és azon belül/kívül helyezi el témáját, és tudatosan felvállalja, hogy állításai reflexívek, hogy a jelentés különféle zárt tartományai szituációhoz kötöttek, hogy az elbeszélő alanyok tacit tudása (kulturális tudás mindkét aspektusában, úgy mint „tudok” és mint ismert/tudott) alapvetőbb és áthatóbb, mint a kimondott szavak, főleg a leírt szavak térbeli konfigurációja.

A kontextusok (mikro-mezo-makro) való beágyazottság azokról az eszközöktől függ, amelyek segítségével a világgal kapcsoltságba kerülünk, s az eszközöket a célok és cselekedetek feltételei határozzák meg. S a kontextusok megfelelő értelmezését az elemzés céljai befolyásolják. Következésképpen a relacionális kontextuális megértésközpontú megközelítés a célok, eszközök és helyzetek kombinációjára utal, amelyben a megértés az önreferencia a kontextusokkal való relációjában feltételezett.

Ha a hermeneutikai fenomenológia eidetikus belátása a gondolatok, képzetek folyamat jellegéből adódóan a jelentésekre helyezi a hangsúlyt, akkor láthatóan a leülepedett

tapasztalatok relativizálják a valóságot, hiszen a jelentés, noha interszubjektív környezetben felépített, mégiscsak szubjektív, s mint ilyen, időben és térben mozgatható, így minden attól függ, hogy mi üledett le az alany elméjében a megélt életéből.

Ha az én-diszkurzíve felépített, vagyis az én reprezentációja a jelek területére lép, nem pusztán mint nyelvi megnyilvánulás, hanem mint a kommunikáció különböző szimbolikus formája által felépített, akkor előbb-utóbb az anyagi környezete is hasonló metamorfózison megy át, vagy pedig ennek fordítottja már meg is történt.

A narratív történetformák mai kutatójának, tehát számolnia kell egy olyan fejleménnyel, amely áthatja az élet szinte minden eresztékét, s amelynek hatása megjelenik az elbeszélte élettörténet, önéletírás tapasztalati, élmény, vágy, affektív stb., megnyilatkozásaiban. S ez nem más, mint a jelek termelése, a jelek hatása a gondolkodásra, a képzetekre, az egyéni és kollektív cselekvésekre.

b.) Az értekezés új tudományos eredményei

Önmagában az a törekvésünk, hogy a szociológia egyik klasszikus tárgyára, az élettörténetre vonatkozó régi és új ismereteket - a teljesség igénye nélkül – összegyűjtöttük, interdiszciplináris összefüggéseibe ágyaztuk, és közös *megértési-értelmezési* keretbe vontuk az *önéletírással, amely kiesik a szociológia érdeklődési köréből, „úttörő”* (Pataki Ferenc) vállalkozásnak tekinthető a hazai és - tudomásunk szerint - a nemzetközi szakirodalmában is. Ma használatban lévő, a szociológia kvalitatív vonulatában alkalmazott „életrajzi módszerrel” ellentétben a tárgy, a fogalmi-elméleti keret, a témakifejtés, a rokon társadalom- és humántudományok eredményeinek közös ív alá vonása, a kontextusok, az idő-tér struktúra, a tapasztalatok, élmények egyéni és kollektív formái, a társas tudásformák, a narratív reprezentáció, valamint a mellékletben felvázolt kutatási perspektívák való utalásaink jelzik azon törekvésünket, hogy *más megoldásokkal kísérleteztünk, illetve próbálkoztunk*.

A narratív történetformák a megértő szociológiai nézőpontú kutatásának tudománytörténeti és interdiszciplináris implikátumai megkerülhetetlen, megértése túlmutat a szociológia szűkebb értelemben vett határain. Következésképpen: *kutatása egyszerre határátlépő, dialogikus, integratív beállítódást feltételez.*

1.) A kutatás tárgyát kizárólag az írásban rögzített élettörténetek, önéletírások *adathalmazában* jelöltük meg, tehát érdeklődésünk előterében nem az egy személlyel készített különböző élettörténeti interjúk előállítási technikái, illetve elemzésük álltak – noha, ez utóbbi a halmazok kutatásában is kiindulópont.

A kutatás tárgyát, tehát azok az általunk (J. Austin nyomán) *beszédcselekvés* terminusával jelölt formák képezték, amelyek szövegekben, dokumentumokban tárgyasítottak.

A kutatás témáját pedig a tárgy tartalmaiban (önreferenciáiban) fellelhető társas relációkban képződő jelentés- és tudáskonstrukciók megértését-értelmezését elősegítő eljárások és ismeretek beépítése képezte. Ezzel egy, a *megértésközpontú* kutatási perspektívára próbáltuk rá irányítani a figyelmet, amely problémaként merült fel számunkra.

2.) A szociológia, s a rokon tudományok szakirodalmában elsikkadt annak felismerése, hogy az *önéletírás az élettörténettel* azonos szerkezeti sémába vonható, tehát az értelem- megértés azonos vonatkozási kereteibe illeszthetők, ezért folyamatosan párhuzamba állítottuk azonosságait és különbségeit mentén a két tudásterületet.

Mivel a kutatás tárgya/témája az egyéni élettörténetek, önéletírások *halmazainak tartalmait*, ezért javasoltuk, hogy megértésük folyamataiban a *kvalitatív* eljárások mellett, *kvantitatív* eszközök párhuzamos, *egymást kiegészítő* alkalmazására is szükség van.

3.) Az értekezésben, ha nem is ennyire explicit megfogalmazásban, de kísérleteztünk egy *relacionális kontextuálizáló szociológiai modell* lehetőségével, amely számol a kompetenciák

filogenetikus és ontogenetikus keretfeltételeivel, és a keretfeltételeket az aktuális elbeszélői önreferenciák (tartalmak) előtte/utána - kontinuitás/diszkontinuitás - különbségtétele relációjában próbálja megérteni.

A modell módszertani posztulátuma: a narratív történetformák kontextualizálása, amelyeknek közös vonása, hogy érvényessége egyetemes. A kontextualizálás számol azzal, hogy a megfigyelt és megfigyelő megértését egyaránt történetileg kialakult szerveződések, alakzatok strukturálják, működésük elválaszthatatlan történelmi-társadalmi feltételeiktől, a kompetenciák egész rendszere szocializációs (tudásátadási) folyamatokban produkálódik és reprodukálódik, az életgyakorlatok szerves része.

Ugyanakkor a kontextualizálás nem egyszerűen a kompetenciák történelmi-társadalmi feltételeinek viszonyítását jelenti, hanem az eltérő aktuális életgyakorlatok szociokulturális hátterének - kontinuitások/diszkontinuitások - feltárására irányul, amelyekbe beágyazódnak az elbeszélők tapasztalatai, élményei, értékítéletei, függetlenül attól, hogy mindezek megalapozottak vagy sem.

4.) A modell számára, szemantikailag a *narratív történetformák* fogalma inkább adekvátabb, bevezetése lehetővé tette, hogy tisztázzuk a régi és új „életrajzi módszerrel” szembeni álláspontunkat, és további *fogalmi pontosításokat* javasoljunk.

a.) Az *életrajz*, az *önéletrajz fogalmait*, előállításuk módja, a szerzőség, a referencia, felépítettségük stb., alapján az *önéletrajztól*, az *élettörténettől* különálló tárgyterületekként határoztuk meg. Tisztáztuk e tárgyterületek közötti különbségeket, rögzítettük a köztük lévő határokat, s jeleztük összecsúsztatásuk hátterének tudománytörténeti aspektusait.

b.) Anélkül, hogy vitatnánk létjogosultságát, az „életrajzi módszer” terminus megtévesztő, láthatóan ernyőfogalom, nem irányadó, terminusa alatt különböző sztorik, hisztorik kapnak helyet (life story, life history, personal history, oral history, case history stb.), amelyeket különálló és önálló identitás-legitimálás igényével fellépő területként határoznak meg, gyakran teljesen ellentétes, egymást kizáró elméleti-módszertani műveletekbe illesztenek. Fokozva ezáltal a komplexitás terhe okozta amúgy is létező bonyodalmakat.

Ezzel szemben hangsúlyoztuk, hogy egy élet-története folyamatstruktúra, csak a megértés analitikai szempontjaiból indokolt az életépizódok mentén történő szelvényesítése, *nem alkotnak különálló-önálló tárgyat, hanem az egész részei*. Még akkor is, ha a megfigyelt vagy a megfigyelő az egyes életesemények között élés cezúrákat lát, illetve lát, bármely életút változás, váltás, módosulás ugyanahhoz a megélt élethez tartozik, bennük a rész-egész dialektikája nyilvánul meg.

c.) Tartalmilag is a narratív történetformák különböző helyek, idők, életgyakorlatok, eszmék, szociokulturális, szociogeográfiai környezetek, hagyományok stb., előtte/utána diskurzusainak hatása alatt álló elbeszélésekben felépített tapasztalati tudásformák, mindez tetten érhető az *elbeszélők fogalomkészletében* is (fogalomalkalmazás, fogalomalkotás, definíciók), és *párhúzámba állíthatók elméleti megfelelőjükkel*.

5.) A narratív történetformák fogalmának meghatározása szükségessé tette a *narratíva*, a *történet*, a *történelem* fogalmak jelentésének pontosítását, - mivel ez a szociológiában inszignifikáns kérdés -, valamint annak lehetőséget, hogy *fogalom párok* mentén kijelölhető-e egy tárgyterület.

a.) A *történet fogalma* partikuláris és/vagy személyes eseményre-cselekvésre utal, amit elmondanak, elbeszélnek, előadnak, elmesélnek. Az idő dimenziójában a történet tartam, az az idő, amely alatt egy cselekvés, esemény végbemegy.

b.) A *narratíva*, *narrálni* szanszkrit, görög, latin (gna, gnarus, narro, gnorinosz) szavak etimológiája is arra utal, értelmezésünkben, hogy a *tudás elmondás*, vagyis akárcsak a történet *cselekvési forma*. Következésképpen, mindkettő alapvetően *beszéd-cselekvés*, amely intencionális és hely,-idő,-kontextusfüggő.

c.) A *narratíva és a történet, tehát fogalompárt alkotnak*, formailag és tartalmilag megalapozzák *narratív történetformák fogalmát*, bevezetése lehető tette a fogalom hatósugarának pontosítását, a történet és az elbeszélés kiegészítő összefüggéseinek számbavételét, valamint egy, a fenomenológiai hermeneutika alapjain építkező megértő szociológia számára mindazon elméleti-módszertani konstrukciók integrálását, amelyek tárgyterületét a beszéd-cselekvés különböző nézőpontú elbeszélési formáinak megértése képezi.

d.) A történelem fogalma nagy embercsoportok (rétegek, osztályok) kollektív cselekvésére utal, ugyanakkor bármely partikuláris, személyes történet kollektív cselekvésekben létrehozott, (szellemi-tárgyi) intézményekbe integrált.

Viszont az élettörténeti - és történelemi elbeszélés perspektívájából bennük közös, hogy mindkettő társas, dialogikus relációkban konstruált, identitásképző, narratíva. Különbségeik a tapasztalás és előállításmódjukból adódnak.

e.) A *narratív történetformák fogalma, tárgy értelemben* magába foglalja a különböző társas helyzetekben elbeszél, köznap eseményekről, cselekvésekről szóló történeteket, krónikákat, memoárokat, naplókat stb.

Szűkítet értelemben, a narratív történetformát fogalmát az élettörténet, önéletírás az írásban rögzített, jelentés-és tudáskonstrukciók *adathalmazaira* vonatkoztattuk, amely a különböző szociodemográfiai, szociogeográfiai jellemzőkkel bíró egyének csoportjainak szociológiai vizsgálatát inkább lehetővé teszi, mint a szociológia kvalitatív vonulatában és a rokon társadalomtudományok használatban lévő egy személy elbeszélését elemző, csupán arra összpontosító eljárások.

6.) Az *egységesített, egyszerűsített fogalmi kerettel nyílt lehetőség arra, hogy*

a.) a megértő szociológia számára is a társadalom- és humántudományokban használt értelemben tegyük alkalmassá a fogalmat, illetve a tárgy/téma határátlépő, tudományközi implikációit egységes fogalmi keretbe vonjuk.

b.) azonos elméleti és eljárásbeli ív alá vonjuk be mindazokat a rokon társadalom-és humántudományi diszciplínák ismereteit, amelyek hermeneutikai fenomenológiai belátások mentén integrálhatók,

c.) nem utolsó sorban, hogy eltávolodjunk a nemzetközi módszervitáktól és azok fogalmi-elméleti kereteinek sokszínű, főleg, a komplexitás, a reprezentáció okozta bonyodalmaiktól.

Nem jelenti azt, hogy a narratív történetformák megértésébe nem vonhatók be egyéb, használatban lévő megismerési és eljárásbeli paradigmák, csupán azt hangsúlyoztuk, hogy a dolgozatunk *tengelyének „kerékagyát” hermeneutikai fenomenológiai belátások képezik*, mivel abból volt kibontható témánk alapproblémája, *a megértés, illetve abba tudtuk integrálni az újabb tudományos eredményeket.*

7.) A *narratív történetformák főbb jellemzői*, hogy abban a társadalmi tények dialogikus típusú, intencionális beszéd-cselekvésekben és mondatokban konstituáltak és dokumentumokban tárgyasítottak:

- önreferenciális egységek, folyamatstruktúrák, amelyek önmegukat produkálják és reprodukálják,

- bennük a beszéd-cselekvők reflektált, értelmezett tapasztalatai nyilvánulnak meg,

- a megfigyelőnek, tehát nem nyers-tényekkel, hanem a tényekből leülepedett, elbeszélésben felépített tapasztalatokkal, értelmezésekkel van dolga, amelyek szociokulturális mintákba ágyazottak,

- az életút, életpályák töréseit nemcsak szubjektív tényezők válthatják ki, hanem az egyén számára anonim, távoli, illetve kollektív események;

- a „történelem”, az élet-történet, önéletírás elbeszélője számára csak annyiban tudatosul, amennyiben az mindennapi életgyakorlatára hatással van.

Az élettörténetekben, az önéletírásokban tehát nem a valóság, hanem a valóságról alkotott tapasztalatok, reflexiók, vagyis a valóság egy az interszubjektív viszonyokban formálódott és az egyén szubjektív szűrőjén át megjelenített, általa már értelmezett reprezentációi képezik a megértés tárgyát.

A megértés nem egyszerűen a magyarázat és az értelmezés kombinációja, mint Weber is állította, hanem a módszeres, következetes magyarázat és az értelmezést kombináló megértés kezdőfeltétele a leírás, ugyanis a magyarázat és az értelmezés nem nélkülözheti a leírást.

8.) Ellentétben az „új életrajzi módszerekkel” a narratív történetformákban a szövegek tartalmainak megértését nem az alapozott elmélet abdukciós eljárása irányítja, - amely egy személy élettörténetére összpontosít -, hanem az *értelmezés-magyarázat relacionális kontextualizáló belátása*.

Ez teszi lehetővé az adathalmazok kvalitatív és kantitatív eszközkészletének alkalmazását, a filogenetikus és ontogenetikus keretfeltételek számontartását, a kontinuitások-diszkontinuitások, szinkronitások láthatóvá tételét, a szociokulturális beágyazottságot stb., mindazokat a relacionális mintázatokat, amelyek már eltávolodtak az interaktív, az in situ nascendi helyzetektől, így velük való viszony - a megfigyelt és a megfigyelő számára egyaránt - dialogikus, relacionális és az adott tér-idő kontextusában érthetők meg.

9.) Napjaink egyik domináns jellemzője a *jelek termelése*, a jelekkel való manipuláció, amely láthatóan a permanens interaktív helyzetek illúzióját kelti, hatással vannak az egyének életgyakorlatának vezérlésére, befolyásolják azt, pozitív és/vagy negatív pályára terelhetik. Ennek ellenére, a megértő szociológia fentebb javasolt modellje és annak előtte/utána megértést vezérlő különbségtétel sémája, - amely által megradhatók azok relacionális viszonyok, amelyeknek tér-idő kontextusai kihatással vannak a jelen interaktív helyzeteire is, - érvényességének lehetősége megfontolandó.

10.) A dolgozat tehát a jelzett keretek között, megpróbálta a narratív történetformák megértő szociológiai nézőpontú kutatásának egy átfogóbb, a megértés kérdésének kiterjesztettebb lehetőségére rá irányítani a figyelmet, ebben a törekvésében a tudományos utánpótlás, képzés szempontjait tartotta szem előtt, valamint annak számon tartását, hogy a szociológus nemcsak a társas világ, hanem a társas tudományos világ interaktív része, ha tárgyához megértő módon kíván közeledni, akkor önmaga számára is tudatosítania kell, hogy a jelenben és jövőben megtett lépései relacionális viszonyokba ágyazottak. Ez a beágyazottsága sokkal szerteágazóbb és mélyebb rétegű, mint amit az élete-történetét elbeszélője és maga a kutató át tudna fogni, de nem is ez a cél, hanem az, hogy számon tartja, számba veszi, és megpróbál tanulni belőle.

Az értekezés tárgykörében megjelent publikációk

Szakkönyvek (monográfiák):

1. Imre Pászka: *Sociology of Narrative Story Forms (Life story, Autobiography)*. Cluj. Presa Universitara Clujeana. 2010. 335. p. ISBN 978-973-595-102-3.
2. Pászka Imre: *Elit, elitek a lokális kistérségi társadalomban*. Szeged. Szegedi Egyetem Kiadó. 2010. 328. p. ISBN 978-963-9573-66-6., ISSN 2061-2621.
3. Pászka Imre: *Narratív történetformák a megértő szociológia nézőpontjából*. Második, javított kiadás. Szeged. Szegedi Egyetem Kiadó. 2009. 554. p. ISBN 976-963-9573-61-1., ISSN 2061-2621.
4. Pászka Imre: *Narratív történetformák a megértő szociológia nézőpontjából*. (Első kiadás). Szeged. 2007. Belvedere Kiadó. 520. p. ISBN 978-963-9573-40-6.
5. Pászka Imre: *Román hívatáselit. Identitás -és legitimitásválság*. Budapest. 1999. Osiris Kiadó. 220. p.

Tanulmányok:

1. Imre Pászka: *The structure of narrative forms*. In: *Studia Sociologia* (Univ.BB.Cluj.), (LV). Issue no. 1/2010. pp. 203-218. www.studia.ubbcluj.ro/docs/studia (ISSN online 2066-0464.), (ISSN 1224-8703)
2. Pászka Imre: *Interjúhelyzet: „Én” – „Te” reláció*. In: *Bölcsészmuhely* 2008. Szeged. Szegedi Egyetem Kiadó. 2009. (ISSN 1789-0810.) pp. 151-164.
3. Pászka Imre: *D. Gusti a wilhelmiánus Németország egyetemi oktatóiról*. In: *Szociológiai Szemle*. 2009/2. (ISSN 1216-2051.) pp. 103-122.
4. Imre Pászka: *Dimitrie Gusti about the University Professors of the Wilhelmians Era*. In: *Studia Sociologia* (Univ.BB. Cluj). (LIV.), Issue no.2/2009. pp.181-206. www.studia.ubbcluj.ro/docs/studia (ISSN online 2066-0464.)
5. Imre Pászka: *O „autobiografie” sociologică*. In: Imre Pászka, *Teme de sociologie românească a modernității*. Cluj-Napoca. 2008. Editura Grinta. pp. 160-205. (ISBN 978-973-126-064-8.)
6. Pászka Imre: *Eliade román szellemi közege*. In: Básti Ágnes (szerk.): *Mircea Eliade egykor és ma. Centenáriumi tisztelegés*. Szeged. Belvedere Kiadó. 2008. (ISBN 978 963 9573 41 3.) pp. 115-130.

7. Pászka Imre: *A szövegalapú „társadalomtudomány” lehetőségei.* In: Bölcsészműhely - 2006. Szeged. 2007. SZTE BT. Jatepress. (ISSN 1789-0810.) pp. 97-113.
8. Pászka Imre: *Az eszmetörténet helye a tudásszociológiában – életvilág, habitus, habitualizáció.* In: Pászka Imre, *A fordított folyamatok struktúrái.* Szeged. 2006. Belvedere Kiadó. (ISBN 963 9573 14 0.) pp. 15-62.
9. Pászka Imre: *Élmények, érzelmek, egzisztenciák struktúrái.* In: Mihálynapi köszöntő. Írások Ilia Mihály születésnapjára. Szeged-Budapest. 2000. Szegedi Tudományegyetem, Bölcsészettudományi Kar – Osiris Kiadó. (ISBN 963 482 472 2.). pp. 219-236.